

FORSKNING I PÆDAGOGERS PROFESSION OG UDDANNELSE

Årgang 9 nr. 1

Pædagogik & omsorg

Forskning i Pædagogers Profession og Uddannelse 2025:1

Ansvarlige redaktører

Anne Mia Steno, amst@kp.dk

Lene S.K. Schmidt, lesc@pha.dk

I redaktionen

Anne Mia Steno, ph.d., lektor ved KP

Lene S.K. Schmidt, ph.d., docent ved Absalon

Helene Falkenberg, ph.d., docent ved KP

David Thore Gravesen, ph.d., lektor ved VIA

Ane Bjerre Odgaard, ph.d., docent ved UC Syd

Udgiver

Pædagoguddannelsens Ledernetværk

Grafisk produktion

WERKs Grafiske Hus a|s, Aarhus

Forskning i Pædagogers Profession og Uddannelse udkommer to gange årligt.

Tidsskriftet er et open access tidsskrift, der publicerer fagfællebedømte artikler både på tryk og digitalt.

ISSN (digital udgave) 2446-2810

ISSN (trykt udgave) 2794-2929

Det findes på: <https://tidsskrift.dk/index.php/FPPU>

Bestilling af print-on-demand: <http://www.werkshop.dk/>

Tidsskriftets redaktions mailadresse: FPPU@via.dk

Forsidebilledet

Af Morten Schelde

<https://mortenschelde.com/>

Tryksag
5041 1001

Pædagogik & omsorg

Redaktionelt forord

Redaktionelt forord

Med dette temanummer af FPPU sætter vi fokus på pædagogik og omsorg. Omsorg angår dét at kere sig, at tage hånd om, at passe på nogen eller noget. Omsorg er relationelt, fordringsfuldt og forbundet med følelser. Semantisk er omsorg forbundet med 'at sørge for' og 'at bekymre sig for', hvilket synliggør netop den affektive dimension. Omsorg er ikke et distanceret og målrationelt forehavende. Omsorg er allestedsnærværende i menneskers nære relationer til familien, vennerne og den omverden, vi deler. Men den udgør også en grundsten i det pædagogiske arbejde, der for eksempel finder sted i vuggestuen, i ungdomsklubben og på botilbuddet.

Pædagogprofessionens historie kan siges at være historien om professionaliseringen af omsorg. Om velfærdssamfundets varetagelse af dele af den omsorgsopgave for børn, unge og voksne med behov for hjælp og støtte, som tidligere udelukkende blev varetaget i hjemmene – og særligt af kvinderne. Dermed har professionaliseringen af (dele af) omsorgsopgaven også været en afgørende løftestang for vores samfundsform og den ligestilling, den har bragt med sig. Og måske netop derfor synes diskussionen af den professionelle omsorg relevant på tværs af årtier. I 2024 pustede Emma Holtens bog "Underskud – om værdien af omsorg" liv i debatten ved at påpege, hvordan et endimensionelt økonomisk værdibegreb har ført til en underprioritering af omsorg – og dermed en overfokusering på det, der kan måles, og en udpining af det, der gør livet værd at leve. Denne kritik rammer lige ned i diskussioner vedrørende pædagogers skriftlige evaluerings- og dokumentationsarbejde og mange andre former for målbar foretagsomhed i pædagogiske institutioner. Det debatteres, hvordan professionen trækkes væk fra det direkte omsorgsarbejde og ind i mere målbare operationaliseringer af de professionelle kræfter i vurderingerne af voksnes, unges såvel som børns kompetencer, udvikling eller trivsel. Og kompleksiteten består samtidig i det dilemma, at også i pædagogprofessionens egen kamp for anerkendelse er omsorgsopgaven ofte blevet presset i baggrunden til fordel for mere målbare operationaliseringer af faglighed. Det fremhæves ofte, at pædagoger "ikke bare passer børn" (eller andre borgergrupper), underforstået at omsorgen ikke er den eneste faglige ambition i det pædagogiske arbejde. Imidlertid får omsorgen i disse år fornyet fokus som en bredspektret, væsentlig og kompleks opgave i det pædagogiske arbejde. Begreber som 'omsorgstræthed' og 'verdensomsorg' peger ind i både krisebetonede og håbefulde aspekter heraf. En professionel omsorgsopgave, som på én og samme tid rummer

Pædagogprofessionens historie kan siges at være historien om professionaliseringen af omsorg

den trykke favn for vuggestuebarnets gråd ved vinkevinduet – og de store spørgsmål om bæredygtighed og omsorg for vores fælles klode.

Omsorg er ligeledes spundet ind i dilemmaer, som bor i selve professionsudøvelsen. Som pædagog har man en omsorgspligt og borgeren har en selvbestemmelsesret. Både pædagog og borger navigerer i deres hverdagsliv og praksis mellem det, antropologen Annemarie Mol kalder "logic of care" og "logic of choice" (Mol, 2008). Denne skelnen henviser til, at der hersker stærke fortællinger og idealer om selvhjulpenhed og selvstændighed, som måske nogle gange kommer til at trænge omsorgen i baggrunden. For eksempel hvis et barn, en ung eller voksen aldrig må få hjælp til noget, som de egentlig godt kan selv, men som det virkelig vil være rart, hvis en anden hjalp lidt med. Bare en gang imellem. Omvendt kan omsorg også blive formynderisk; en måde at kamuflere magtanvendelser og indgriben i forhold til f.eks. madindtag, af- og påklædning og fysisk aktivitet, som kan komme til at umyndiggøre og fastholde snævre normalitetsforståelser for "det gode liv".

Omsorg er fuld af dilemmaer. Omsorg omfatter et etisk og praktisk mesterskab, som samtidig historisk og aktuelt ikke er blevet anerkendt som sådan. De omsorgsfulde handlinger og perspektiver fortrænges i dag nemt af en økonomisk logiks styringsrelationer og et travlt arbejdsliv, der kan være domineret af fokus på udvikling, udredning, fremskridt og mål. I dette komplekse landskab finder pædagogik og omsorg sted.

Temanummeret indeholder følgende artikelbidrag

Artiklen "Omsorgspraksis i skyggerne: upåagtet pædagogisk arbejde med børn og familier i udsathed-problematikker" af Crisстина Munck

& Anja Marschall belyser, med afsæt i et feltarbejde i daginstitutioner i udsatte boligområder, hvordan det pædagogiske omsorgsarbejde ikke blot finder sted i samspillet mellem pædagoger og børn, men at omsorgen også bevæger sig ud over institutionens grænser og ind i børnefamiliernes private sfære. Artiklen udfolder, hvordan dette omsorgsarbejde ofte sker upågtet og i skyggerne af det arbejde med den (styrkede) pædagogiske læreplan, som ofte får status af at være det væsentlige pædagogiske arbejde. Artiklen argumenterer for, hvordan pædagogers omsorgsarbejde forudsætter en overskridelse af traditionelle forståelser af pædagogisk arbejde, og at omsorgsarbejdet derfor skal ud af skyggerne og tilkendes faglig værdi.

Nina Kramp, Jonas Winther & Line Hillersdals artikel "Pædagogisk tilstedevær: en antropologisk undersøgelse af dagtilbudspædagogers omsorg for børnegruppen" belyser med begrebet pædagogisk tilstedevær, hvordan pædagoger i dagtilbud drager omsorg for både det enkelte barn og børnegruppen. Begrebet udvikles som modsvar til en udviklingspsykologisk forståelse af pædagogers relationer til børn indenfor dagtilbudsområdet. Artiklen er baseret på etnografiske fortællinger fra en børnehavestue. Med begrebet pædagogisk tilstedevær giver forfatterne et bud på, hvordan pædagogers omsorgsrettede praksis kan forstås, når der er flere børn og ikke kun et enkelt barn. De belyser, hvordan pædagogisk tilstedevær har en orientering mod fællesskabet og dets evne til at favne den enkelte. De omsorgsfaglige praksisser henviser til pædagogers kropslige deltagelse, prioriteringer og orkestreringer i deres daglige praksis med børn.

Nils Vallberg, Helene Elvstrand & Camilla Forsberg har skrevet temanutnummeret tredje artikel: "Behov i motsättning och förhandling - Hur

Omsorg er fuld af dilemmaer. Omsorg omfatter et etisk og praktisk mesterskab, som samtidig historisk og aktuelt ikke er blevet anerkendt som sådan

lärare och barn gör omsorg i fritidshemmet". Artiklen bygger på tre etnografiske studier og undersøger, hvordan personalet i svenske fritidshjem vurderer børns behov – samt hvordan børnene selv forhandler og gør deres behov gældende. Forfatterne arbejder med to figurer, som de har fremanalyseret: behov der kan forhandles og behov der ikke kan forhandles. I artiklen peges der følgelig på dilemmaerne og udfordringerne i de professionelles arbejde med både at udfordre børnene så de udvikler sig – og samtidig respektere og lytte til barnets eget perspektiv, erfaringer og behov.

Artiklen "Et vuggestuepædagogisk samarbejde i skoven: om rummelig langsomhed, etisk sanselighed og gensidig omsorg" af Niklas Alexander Chimirri, Cathrine Falk, Sanne Thyrgaard og Mette Vinter-Hansen handler om projektet "Skovbanden", hvor en forsker og to pædagoger undersøgte, hvordan vuggestuebørns og pædagogers møde med skoven kan skabe en sanselig og omsorgsfuld pædagogisk praksis. Gennem begreberne rummelig langsomhed, etisk sanselighed og gensidig omsorg analyserer forskerne, hvordan skovens ro inviterede til nærvær og fordybelse på tværs af arter og alder. Erfaringerne videreføres nu i daginstitutionen, hvor pædagogerne arbejder med at skabe rolige, inviterende miljøer, der understøtter en mere langsom og meningsgivende pædagogik med afsæt i børnenes egen fordybelse og gensidige omsorg.

Desuden bringer vi en artikel 'udenfor tema': "Forældreforståelser i pædagogisk praksis" er skrevet af Allan Westerling & Pernille Juhl. I artiklen undersøger forfatterne forældresamarbejde i daginstitutioner, herunder hvilke forståelser af forældre, der flourer blandt det pædagogiske personale. Forfatterne peger på, at selvom størstedelen af personalerne oplever forældrene som imødekomende og engagerede, så eksisterer der samtidig kategorier som "overfølsomme forældre", som risikerer at spænde ben for at forældrene mødes åbent. Forfatterne peger i den forbindelse på vigtigheden af en opmærksomhed omkring det, de kalder et fortolkningsrepertoire, som f.eks. kan komme til at betyde at bestemte mødre udpeges som styret af følelser og følgelig diskvalificeres som "fornuftige" samarbejdspartnere. Artiklen konkluderer, at fastlåste forældre kategorier omvendt kan udfordres, når det pædagogiske personale får mulighed for og tid til at reflektere over – og sammen udforske – andre og mere nuancerede forståelser af forældre.

*God læselyst
Redaktionen*

Omsorgspraksis i skyggerne

– upåagtet pædagogisk arbejde med børn og familier i udsathed- problematikker

Cristina Munck,
Docent, Ph.d. Københavns Professionshøjskole,
crmu@kp.dk

Anja Marschall,
lektor, Ph.d. Københavns Professionshøjskole,
anjm@kp.dk

Resumé

Tidlige indsatser for børn i udsatte boligområder har været genstand for øget politisk opmærksomhed de senere år. Det har resulteret i en række indsatser i daginstitutionerne med fokus på børns læring gennem arbejdet med læreplaner. Der er imidlertid en del af det forebyggende pædagogiske omsorgsarbejde med børn og familier i udsatte positioner, der foregår upågtet og dermed i skyggerne af læreplansarbejdet. Omsorg er ikke kun et spørgsmål om samspillet mellem pædagoger og børn i daginstitutionen; det handler også om at koordinere omsorgsarbejdet på tværs af hjem og daginstitution. Det er et arbejde, der bevæger sig ud over daginstitutionens grænser og ind i familiens hjem og hverdagsliv. Men hvilke faglige dilemmaer opstår, når det pædagogiske omsorgsarbejde bevæger sig udenfor daginstitutionens matrikel og ind i den private familiesfære?

Nøgleord: Omsorgspraksis, dagtilbud, forældresamarbejde, udsathed, upågtet pædagogisk omsorgsarbejde.

Abstract

Care Practices in the Shadows: Unacknowledged Pedagogical Work with Children and Families Experiencing Vulnerability explores early interventions targeting children in social housing areas, a topic of increasing political focus. These efforts have led to various daycare initiatives aimed at enhancing children's learning outcomes. However, preventive pedagogical care for vulnerable children and families often occurs in the shadows of standard curriculum work. This care extends beyond interactions between pedagogues and children in the daycare setting, encompassing the coordination of care across home and daycare. As it crosses the physical and social boundaries of daycare and enters family life, it raises professional dilemmas at the intersection of pedagogical work and the intimate family sphere.

Keywords: Care Practices, early childhood education, parental collaboration, vulnerability, unnoticed pedagogical care work

Artiklen kan findes på
<https://tidsskrift.dk/FPPU>
DOI: 10.7146/fppu.v9i1.156764

Det pædagogiske læreplansarbejde skygger imidlertid ofte for pædagogers daglige omsorgsarbejde *på tværs* af hjem og daginstitution

Indledning

Inden for de seneste årtier har tidlige indsatser over for børn, der bor i såkaldte udsatte boligområder, været genstand for en stærkt øget politisk opmærksomhed. Det har resulteret i en række pædagogiske opsporingsstrategier, som skal identificere børn og familier i risiko med henblik på at forebygge vanskeligheder i børnenes liv, inden de vokser sig store (fx Munck & Marschall, 2023b; Munck, Marschall, Hermansen, 2023; Mehlbye, 2013). I 2022 påpegede en landsdækkende undersøgelse fra Danmarks Evalueringsinstitut desuden, at mange børn får støtte for sent i forhold til udvikling af problemer for børnene, og at der er behov for at forbedre det forebyggende arbejde i daginstitutionerne (Danmarks Evalueringsinstitut, 2022).

Imidlertid er der kun få kommuner, der foreslår, at daginstitutionerne skal udføre arbejde målrettet familierelaterede problemstillinger, og derfor er det kun få daginstitutioner, der får ressourcer til denne form for arbejde (FOA, 2015). Det betyder samtidig, at arbejdet med udsathed primært forstås i forlængelse af det pædagogiske læreplansarbejde (jf., Børne- og Undervisningsministeriet, 2018).

Det pædagogiske læreplansarbejde skygger imidlertid ofte for pædagogers daglige omsorgsarbejde *på tværs* af hjem og daginstitution (Munck & Marschall, 2021) og anskues ikke som 'den egentlige pædagogiske opgave' der oftere forstås som relateret til at styrke børns læreprocesser. Det foregår med andre ord i skyggerne, som noget upåagtet (Ahrenkiel et al., 2012), pædagogerne bare gør, fordi det er det, de oplever, der skal til for at støtte børnene og deres familier i de vanskeligheder, de oplever i hverdagen.

På denne baggrund analyserer vi i artiklen omsorgsarbejdet i grænselandet mellem hjem og daginstitution, der på den ene side kan bidrage til at understøtte familiers daglige livsførelse (Dreier, 2008), men som på den anden side også kan forårsage skepsis og utryghed i familiers hverdag, når staten rykker ind i hjemmet (Vollebergh et al., 2021; Munck & Marschall, 2023b). Med afsæt i empiriske eksempler fra et forskningsprojekt analyseres disse dilemmaer, og det drøftes, hvilke fordringer det stiller til pædagogers arbejde og faglighed.

Omsorg for den anden og fællesskabet

Indenfor de senere år har der forskningsmæssigt været fokus på pædagogers udøvelse af omsorg i daginstitutioner. Særligt er omsorgspraksisser undersøgt i relation til betydningen af tryghed og tilknytningsrelationer for børns udvikling (Gitz-Johansen, 2019), og med fokus på betydningen af sociale og institutionelle forhold for omsorgs-udøvelsen (Svinth, 2019). I forlængelse heraf foreslår Winther-Lindqvist, at omsorgspraksisser kan være både 'responsive' eller 'proaktive' og rette sig både mod den anden og mod fællesskabet (Winther-Lindqvist, 2021, 2023), hvilket peger på, hvordan omsorgspraksisser påvirker barnets udvikling ud over det aktuelle samspil. Fælles for ovenstående perspektiver er deres fokus på omsorgspraksis *inden for* daginstitutionens fire vægge og med et fokus på relationen mellem barn og pædagog.

I vores projekt blev det imidlertid tydeligt, hvordan pædagoger også udøver omsorg *uden for* daginstitutionens matrikel og tæt på familiernes privatsfære og hverdagsliv. Andenæs (2011) har peget på, hvordan omsorgspraksisser kan forstås som omsorgskæder (Andenæs, 2011), hvor forældre og pædagoger samarbejder om den konkrete omsorg for barnet. For at lykkes er samarbejdet afhængigt af begge parter

kommunikation, koordineringer og daglige mingelering af opgaver. Det kræver desuden, at omsorgen også må koordineres på afstand og på tværs af steder. I vores projekt iagttog vi, hvordan pædagogers omsorgsarbejde bevægede sig helt tæt på familiernes privatsfære, når pædagoger fx hjalp forældre med at kontakte socialforvaltningen eller lægen, hentede børn om morgenen eller afleverede børn om eftermiddagen. Denne form for omsorgspraksis kan forstås som *relationel velfærd* (Cottam, 2019) eller som *gråzone arbejde*, hvor pædagogerne arbejder i grænselandet mellem socialt arbejde og pædagogiske arbejde med fokus på at støtte familier i deres hverdagsliv (Schmidt, 2024; Boguslaw & Gittell, 2016). I forlængelse heraf peger Tronto (2015) på, hvordan omsorg må forstås som sammenflettet med samfundets værdier om, hvordan vi tager ansvar for hinanden i et omverdensperspektiv. Hun understreger desuden, at enhver omsorgshandling er sammenflettet med magtforhold og dermed også er et politisk anliggende (Tronto, 2015). Med begrebet "caring with" præsenterer Tronto et demokratisk omsorgsideal, der betoner betydningen af tillid ikke bare i den enkelte omsorgsrelation, men også til samfundets sociale institutioner herunder daginstitutionen. I lighed med den relationelle velfærd forstås forældre således som ansvarlige, kompetente og interesserede i fællesskaber. Oversat til et daginstitutionsperspektiv betyder det, at pædagoger kan bidrage til at skabe stærke fællesskaber og tilhørsforhold til og rundt om daginstitutionen (Schmidt, 2024). I den forstand involverer omsorg, rettet mod at styrke familiers tilhør til samfundets institutioner, et alternativ til traditionelle (og neoliberale) måder at organisere og forstå omsorg som udelukkende et personligt ansvar¹ og som knyttet til det arbejde, der foregår direkte med børnene i daginstitutionen.

Metode og teori

Denne artikel baserer sig på empirisk materiale fra forskningsprojektet *Mindre grupper af børn – højere kvalitet i dagtilbud* (Munck, Marschall & Hermansen, 2019-2022) finansieret af Københavns Kommune. Formålet med projektet var at undersøge pædagogers daglige arbejde med mindre børnegrupper over en periode på fire år i fire forskellige daginstitutioner (to vuggestuer og to børnehaver) i udsatte boligområder. Forsøget med de mindre børnegrupper blev gennemført for at forbedre den pædagogiske kvalitet i daginstitutionerne. Som en del af undersøgelsen, trådte det frem, hvordan pædagogerne ikke alene tog sig af børnene i daginstitutionen, men også af børnenes familier på måder, der rakte ud over det, man almindeligvis forstår som pædagogisk arbejde.

Projektets empiriske materiale består af cirka 150 timers deltagerobservation af hverdagen i de fire daginstitutioner, 19 kvalitative inter-

views med pædagoger, 11 fokusgruppelinterviews med pædagoger, 4 interviews med pædagogiske ledere, 3 interviews med forældre og 5 interviews med de ældste børnehavebørn samt situerede hverdags-samtaler med børn, forældre og pædagoger (Tanggaard & Brinkmann, 2010). Derudover blev der faciliteret årlige workshops med pædagoger og pædagogiske ledere for at diskutere observationerne og bringe praksisnære erfaringer om det pædagogiske arbejde med både børn og forældre i spil. Tilsammen bidrog disse forskellige metodiske tilgange med nuanceret viden om gruppestørrelsens betydning for børns deltagelse i børnefællesskaber, samt hvordan samarbejdet med forældrene i flere situationer overskred et traditionelt pædagogisk (læreplans)arbejde.

Som et led i de forskningsetiske overvejelser har vi ikke videregivet oplysninger mellem deltagere inden for de enkelte institutioner grundet fordring om fortrolighed, hvilket gjorde sig gældende i forhold til både børn, forældre og pædagoger. Dette understreger vigtigheden af, at deltagerne er velinformerede om projektets fokus og formål og på baggrund heraf har givet samtykke til at blive involveret i forskningen. Et er dog hvordan man på forhånd kan forberede sig på etiske spørgsmål, et andet er, hvad man som forsker møder i situationen. Derfor har vi undervejs i projektet også arbejdet med en situeret etisk opmærksomhed (Kousholt & Juhl, 2023). Dette handler om at være sensitiv over for, hvordan deltagernes konflikter er forbundet med hinanden gennem de opgaver, der løses om børnene. Derfor er både pædagoger, forældre og børn fuldt anonymiseret og eventuelle psykiske lidelser eller andre personfølsomme forhold er skrevet ud af artiklen, eftersom de ikke i sig selv er relevante for analysen.

Den empirinære viden er blevet bearbejdet via en praksisteoretisk analysestrategi (Lave, 2019; Kousholt, 2018), hvor vi stiller teoretisk informerede spørgsmål til det empiriske materiale og omvendt for at skabe ny viden. Når vi har valgt at zoome ind på det upåagtede omsorgsarbejde, er det begrundet i læsninger af det samlede empiriske materiale og identifikation af forskelle og ligheder på tværs af dette (Kousholt, 2018). Der er således gjort et systematisk arbejde for at forstå og analysere pædagogisk omsorgspraksis på tværs af hjem og daginstitution.

Teoretisk er projektet inspireret af dansk/tysk kritisk psykologi og praksisforskning (Dreier, 2008; Højholt, 2001; Holzkamp, 2013), med fokus på menneskers deltagelse på tværs af kontekster af social praksis (Dreier, 1997). Viden forstås som situeret i social praksis (Lave & Wenger, 1991; Lave, 2019), hvilket betyder, at vi lærer om almene problemstillinger gennem udforskning af konkrete dilemmaer i praksis (Dreier, 2019).

Med afsæt i disse teoretiske perspektiver peger analysen på, hvordan pædagogernes upåagtede omsorgsarbejde på tværs af daginstitution

¹ Joan Trontos teori er ikke rettet mod børn i dagtilbud; Vi argumenterer dog for, at Trontos moralske perspektiv på omsorg er relevant inden for daginstitutionspraksis (f.eks. Winther-Lindquist, 2021).

og hjem får betydning for forældrenes livsførelse og børnenes deltagelse i daginstitutionens børnefællesskaber.

Det upåagtede omsorgsarbejde

Ahrenkiel m.fl. anvender termen *upåagtet faglighed* til at pege på den faglighed, der er knyttet til hverdagens gøremål og rutiner i daginstitutionen (Ahrenkiel et al., 2012). Det omhandler et arbejde, der ligger uden for læreplansarbejdet, hvortil der knytter sig særlige former for omsorgsopgaver. Arbejdet har stor betydning for, hvordan hverdagen former sig, hvordan børn kan deltage, hvordan deres udvikling kan følges, men også hvordan samarbejdet med forældrene muliggøres (Røn Larsen & Højholt, 2019). Hermed peges der på, at hverdagens gøremål kræver både dømmekraft og kollegialt afstemningsarbejde, der ikke alene kan forstås som erfaringsbaseret, men derimod kalder på, en udvidet forståelse af pædagogisk arbejde som et omsorgsarbejde knyttet til børnene, men også til deres familier. Dette omsorgsarbejde foregår dog ofte i skyggerne af både de pædagogiske aktiviteter og de mere rutineprægede opgaver i daginstitutionen og overskrider klassiske grænsedragninger mellem offentlig og privat, og alment og socialpædagogisk arbejde. Det er et arbejde, der foregår upågtet og som potentielt både kan styrke og mindske familiers rådighed over eget liv.

Eftersom pædagoger repræsenterer den danske velfærdsstat, er staten på sin vis til stede i de tillidsrelationer, som pædagogerne udvikler til familierne, og hermed bliver magten intimiseret (Gilliam & Gulløv, 2017; de Koning et al., 2020). Vollebergh et al. (2021) peger på, hvordan pædagogisk omsorgsarbejde i familier kan skabe en intim sammenfiltring, hvor pædagogen på den ene side har mulighed for at understøtte familien igennem "venskabelige relationer", og på den anden side er forpligtet til at lave underretninger, hvis der er bekymring. I forlængelse heraf understreger Walter-Jaffe, at det, der ligner pædagogisk bekymring og omsorg, også kan være det, hun betegner som *coersive concern* (Jaffe-Walter, 2016). En omsorg der baserer sig på tvang, og dermed risikerer at regulere familielivsførelsen i henhold til pædagogerens (og velfærdsstatens) ønsker. Med afsæt i dette perspektiv risikerer det overskridende pædagogiske omsorgsarbejde at skabe usikkerhed for familierne, der kan være en væsentlig barriere for at etablere et samarbejde tæt på familiers hverdagsliv. Hermed bliver det afgørende, hvordan pædagoger kan balancere mellem pædagogfaglige vurderinger og respekt for familiens værdier (Bregnbæk et al., 2017).

I det følgende vil vi analysere to cases, der på forskellig vis illustrerer, hvordan pædagogers omsorgspraksis ikke alene udfolder sig indenfor daginstitutionens praksis, men rækker ind i familiens hverdag. De to cases er udvalgt, fordi de informerer om variationer (Flyvbjerg, 2006) af det omsorgsarbejde, der finder sted i skyggerne af de planlagte pædagogiske aktiviteter, og hvordan de på forskellige måder baserer sig på det Tronto, begrebsætter som "caring with" familierne. Metodisk er

der i analyserne draget omsorg for familierne ved, at de er anonymiseret og visse forhold i deres hverdagsliv ændret eller skrevet ud af analysen, så familierne ikke er genkendelige for hinanden eller i miljøet.

Alina: Omsorg på tværs af hjem og daginstitution

Alina (2 år og 10 måneder) bor sammen med sin mor og fire ældre søskende i et socialt boligområde. Moderen tager sig af børnene alene, da deres far arbejder i Pakistan. Alinas mor er for det meste arbejdsløs. Hun har intet socialt netværk og hun kæmper med at have overskud til at få lavet aftensmad, arrangere legeaftaler og være nærværende med børnene. Grundet en stram økonomi skal hun prioritere mellem fx at købe nyt tøj til børnene eller hyre en babysitter, når hun i perioder har et vikariat som rengøringsassistent. Nogle gange resulterer det manglende økonomiske råderum i, at Alina kommer i daginstitution, selvom hun er syg, fordi Alinas mor har en rengøringsvagt.

I nogle perioder oplever pædagogerne, hvordan Alinas mor åbner op om vanskelighederne i sin hverdag. Det giver pædagogerne et indblik i familiens liv.

Det er frokosttid. Alina virker træt og hendes hoved hænger.

Annelise (pædagog) har holdt øje med hende det meste af formiddagen. Hun lægger hånden på hendes pande. "Du virker varm, skat. Jeg vil prøve at få fat i din mor". Annelise ringer til moren, men ingen tager telefonen. Annelise spørger sine kolleger, om Alinas mor i øjeblikket har et job, eller om der kan være andre grunde til, at hun ikke tager telefonen. Da det fortsat ikke lykkes hende at komme i kontakt, sørger hun for, at Narcimo (medhjælper) bliver på stuen sammen med resten af børnene, mens hun løber over til familiens lejlighed, der er beliggende ved siden af børnehaven. Da Annelise kommer tilbage, forklarer hun, at Alinas mor ikke tog telefonen, fordi huslejen ikke var blevet betalt. Hun var bange for at blive smidt ud af lejligheden. Annelise fortæller, at hun har indvilliget i at tage moderen med til et møde med kommunen for at finde en økonomisk løsning for familien.

Annelise og hendes kolleger udfører hver dag en lang række upåagtede omsorgsopgaver, der rækker ud over det traditionelle læreplansarbejde. Pædagogerne oplever, at dette omsorgsarbejde muliggør tillidsrelationer mellem pædagoger og forældre og bidrager til løsninger på hverdagsproblemer for børnene.

Som Annelise fortæller:

"Ja, jeg har deltaget flere gange sammen med Alinas mor, på møder med kommunen. Hun har brug for ekstra støtte i hverdagen, og kommunen sanktionerer hende ofte økonomisk, når hun ikke

møder op til møder eller andre sociale aktiviteter. Der er flere forældre, der har brug for støtte i deres hverdag, såsom hjælp til at hente børnene derhjemme eller blive vækket med et ring om morgenen eller sørge for, at børnene får nok mad og har rent tøj. Det er ikke nok at fokusere på børnenes læring og udvikling inden for dagtilbudets vægge [...] Vi har netop startet en 'tøjbyttecentral' i daginstitutionen. På den måde er der altid rent tøj, og forældrene kan bytte tøj med hinanden eller låne af os." (Annelise, pædagog)

I citatet tydeliggøres det, hvordan pædagogernes arbejde med familier i udsatte positioner også finder sted udenfor daginstitutionen og ind i familiernes hverdagsliv. I dette tilfælde støttes Alinas mor i håndtering af praktiske opgaver i hverdagen og ift. kommunikationen med kommunen fx ift. betaling af husleje. Dette arbejde kan forstås som *relationel velfærd*, hvor pædagogerne, som en del af deres omsorgsarbejde, støtter familier i et få en hverdag til at hænge sammen (Cottam, 2019). Omsorg bliver ikke alene noget, der udfoldes responsivt i relationen mellem Alina og Annelise, men derimod en omsorg der rækker udover den enkelte omsorgsrelation og betoner betydningen af tillid til samfundets institutioner (Tronto, 2015). Ved at lytte til Alinas mor og tage hendes problemer alvorligt, bliver de enige om, at Annelise skal ledsage hende til mødet med socialforvaltningen. Igennem denne støtte kan de skabe bedre vilkår for familiens økonomi, og dermed også familiens sociale liv. Denne form for omsorgsarbejde og hjælp til familielivsførelse typisk defineret som en socialfaglig opgave og er dermed traditionelt ikke en pædagogisk opgave.

I casen med Alina opererer pædagogerne i et spændingsfelt mellem velfærdsstaten og den private familiesfære. Dette arbejde er en forudsætning for, at Alina kan fungere i daginstitutionen med de andre børn, og at Alinas mor har overskud til at være mor. Men pædagogens upåagtede arbejde med omsorg for familiernes livsførelse er også dilemmafyldt, idet pædagogerne udvikler nære relationer til familierne, samtidig med at de som myndighedsudøvere er forpligtet på at underrette i situationer med fx mistrivsel (Munck & Marschall, 2023a). Hermed har pædagogerne på den ene side mulighed for at styrke familiernes rådighed over eget liv, samtidig med at der også er risiko for at minimere denne rådighed gennem coercive concern (Jaffe-Walter, 2016).

På tværs af vores materiale, både i interviews og i observationer i alle fire daginstitutioner, er der mange eksempler på, hvordan personalet varetager en mangfoldighed af omsorgsopgaver. Det knytter sig både til at hente børn om morgenen, børste børnenes tænder, sørge for at børnene får morgenmad, og at de er mætte, når de forlader daginstitutionen om eftermiddagen, planlægge fælles spisninger for familierne et par gange om måneden, indsamle ekstra skiftetøj forældrene gratis kan benytte sig af, afholde tillidsbaserede samtaler med forældre, der ligger i skilsmisse, er i økonomiske vanskeligheder, har brug for en bi-

sidder i møder med forvaltningen eller på anden vis kæmper med at få et hverdagsliv til at hænge sammen.

Dette illustreres også i næste case, hvor der fokuseres på, hvordan pædagogers omsorgspraksis rettet mod familier også kan finde sted indenfor daginstitutionens matrikel og dog stadig række ud over det pædagogiske læreplansarbejde.

Trille: Overskridende omsorgsarbejde fra daginstitutionens matrikel

Trille (3 år og 2 måneder) bor i et socialt boligområde med sin mor og sine tre ældre brødre. Hun kommer ikke regelmæssigt i børnehave – for det meste kun to dage om ugen. Personalet på stuen observerer Trille som stille og tilbagetrukket. Hendes tøj er ofte for småt, Trille holder sig for det meste for sig selv, hvilket gør det svært for hende at deltage i lege og etablere venskaber med de andre børn.

Når Trilles mor afleverer hende om morgenen, kysser hun Trille farvel og er hurtigt ude ad døren igen. Pædagogerne ved ikke meget om Trilles hjemmeliv. Pædagogen Karen fortæller i et interview, at hun ikke helt kan finde ud af, om der er noget med Trille, hun skal reagere på. Hun beslutter sig derfor for at gøre en indsats for – over tid – at række ud til Trilles mor. Det gør hun et ved at insistere på smil og øjenkontakt hver gang, hun ser moren i garderoben og her invitere hende til små samtaler for at lære hende og Trilles liv derhjemme bedre at kende. Efter en tid med små samtaler om morgen og eftermiddag inviterer hun moren til et møde, så de har mulighed for at tale mere uforstyrret sammen. Karen refererer fra mødet:

"Moren fortalte, at hun og faren ikke er sammen mere og deres forhold er temmelig konfliktfyldt. De tre brødre – bortset fra én – ønsker ikke at se deres far. Moderen fortalte direkte, at fordi Trilles brødre ikke gik i skole, havde hun mistet sine sociale ydelser. Det betyder, at hun kun modtager børnebidrag til Trille. Familien har absolut ingen penge, men moren er god til at få maden til at strække sig i flere dage. Jeg fortalte hende, at jeg ikke har oplevet, at Trille er sulten, når hun kommer i børnehaven; i løbet af de sidste par måneder har jeg snarere oplevet en pige, der er i bedre og bedre trivsel. Jeg ser en pige, der leger og er begyndt at komme mere på banen og siger nej. Det blev moren så glad for at høre og sagde, at derhjemme har Trille ingen problemer med at sætte grænser og siger 'nej'. Det ser jeg som et godt tegn. Det er godt for Trille at komme i børnehaven. Jeg foreslog, at hvis moren har svært ved at få Trille i børnehaven, kan vi hjælpe hende. Vi blev enige om, at hvis Trille ikke er ankommet kl. 9.30 om morgenen, ringer jeg. Og hvis det er en af de morgener, hvor mor har det dårligt, kommer jeg hjem til hende og henter. Siden det møde har Trille været i børnehaven næsten hver dag." (Karen, pædagog)

Når omsorgsarbejdet foregår upåagtet i skyggerne, forstærkes det dilemmafyldte, idet pædagogerne står alene med at forvalte det overskridende omsorgsarbejde

I ovenstående tydeliggøres det, hvordan Karen er optaget af omsorg for Trille. Men for at forstå Trilles deltagelse i børnehaven kræver det, at hun lærer hende bedre at kende og inviterer moren ind i samarbejdet. Moren lader sig ikke umiddelbart invitere. Hun har ikke erfaringer med, at dialog med pædagoger kan være hjælpsomt. Derfor går Karen langsomt og proaktivt til værks med afsæt i en faglig vurdering af, hvad der kan være virksomt ift. Trille og Trilles mor (Winther-Lindquist, 2023). Gennem denne kontinuerlige dialog med moren over længere tid, bliver Karen opmærksom på, hvordan moren har svært ved at overskue sin families hverdagsliv, der er præget af forskellige former for komplekse problemstillinger. Det at få sønnerne op og afsted i skole er en uoverskuelig opgave for hende, selv om det har både økonomiske og sociale konsekvenser. Det betyder, at det også nogle dage er en umulig opgave at sørge for at Trille møder op i børnehaven.

I eksemplet tydeliggøres det, hvordan omsorg for Trille også omhandler omsorg for Trilles mor og familiens livsførelse. Det handler om at lytte til morens oplevede vanskeligheder og støtte hendes bestræbelser på at få hverdagen til at hænge sammen trods økonomiske og sociale udfordringer. Når Karen tilbyder at hente Trille om morgenen, tilbyder hun både hjælp til Trille, og til at familiens hverdag kan hænge bedre sammen. Denne omsorgspraksis foregår dog også i 'skyggerne', da det ikke er en officiel del af institutionens pædagogik, men noget Karen tilbyder, da hun kan se, det kan være en vej til at arbejde med Trilles deltagelse i børnehavens fællesskaber. I og med det ikke er en formel opgave, er det således noget, som Karen – ligesom Annelise – må afstemme med sine kolleger på stuen. Samtidig foregår denne form for omsorg upågtet, netop fordi den finder sted imellem planlagte aktiviteter og rutiner i daginstitutionshverdagen. Det forudsætter tillidsfulde

samarbejdspraksisser og en forståelse af omsorg som et kollektivt anliggende (Tronto, 2015). Karens omsorgspraksis inviterer til at samarbejde om Trilles sociale velbefindende, men i samarbejdet bliver Trilles mor samtidig mødt som et subjekt, der har viden snarere end som et objekt for social granskning, hun ellers har erfaring med fra socialforvaltningen.

Afrunding: omsorgspraksisser i skyggen

Som begge cases illustrerer, opererer pædagoger i spændingsfeltet mellem stat og den private familiesfære i og uden for daginstitutionen, på tværs af formelle, men også "uofficielle" retningslinjer for, hvad der er pædagogisk arbejde i en daginstitution. Pædagogers opgave med at drage omsorg, ikke alene for børnene, men også skabe socialt tilhør for familierne igennem en opsøgende og forebyggende pædagogisk praksis, er blevet en del af de pædagogiske opgaver i daginstitutionen (Schmidt, 2024). Men disse socialpædagogiske opgaver forudsætter viden, organiseringer og normeringer som pt. ikke i praksis er til stede i det omfang, det er nødvendigt. Det betyder at pædagogerne er overladt til selv at finde løsninger, der som oftest må foregå i "skyggerne", fordi de politiske og administrative rammer tilsiger, at det er opgaver, der kan løses relationelt indenfor det almenpædagogiske område (Schmidt, 2024).

Når omsorgsarbejdet foregår upågtet i skyggerne, forstærkes det dilemmafyldte, idet pædagogerne står alene med at forvalte det overskridende omsorgsarbejde.

I vores materiale fortæller flere pædagoger om, hvordan det daglige omsorgsarbejde opleves som både meningsfuldt og nødvendigt for

børnes trivsel aktuelt og på sigt. Samtidig opleves dette omsorgsarbejde også som belastende, fordi det ikke er formelt (og politisk) anerkendt som pædagogisk arbejde med dertil knyttede arbejdsbetingelser (jf. Winther-Lindquist, 2023). Det betyder også, at der ikke altid er ledelsesmæssig opbakning til det arbejde, der foregår uden for daginstitutionens formelle rum. Pædagogerne står derfor ofte alene med at skubbe rundt på aktiviteter og omorganisere hverdagen for at skabe sprækker, hvor også den proaktive omsorg kan finde sted.

Med inspiration fra Trontos demokratiske omsorgsideal (Tronto, 2015), og ideer om relationel velfærd (Cottam, 2019) kan omsorg ikke alene forstås som omsorgskæder, hvor forældre og pædagoger koordinerer

deres omsorgsopgaver. Omsorg handler derimod også om udvikling af handlerum, hvilket forudsætter tillid til både hinanden og til samfundets institutioner (Tronto, 2015). Omsorg må derfor også forstås som noget, der handler om at støtte menneskers livsførelse og deres rådighed over eget liv. Det forudsætter, at pædagoger har mulighed for at overskride traditionelle forståelser af pædagogisk arbejde og i højere grad arbejde imellem daginstitution og hjem. Dette arbejde må med andre ord ud af skyggerne. Det kalder på andre arbejdsbetingelser og et udvidet og dynamisk faglighedsbegreb, der også rummer, at pædagoger kan arbejde decentret (Munck, 2020), der muliggør fokus på nysgerrighed og udforskning af problemers kompleksitet.

Litteratur

- Ahrenkiel, A., Nielsen, B. S., Schmidt, C., Sommer, F. M., & Warring, N. (2012). *Daginstitutionsarbejde og pædagogisk faglighed*. Frydenlund Academic.
- Andenæs, A. (2001). Chains of care: Organising the everyday life of young children attending daycare. *Nordic Psychology*, 63(2), 49–67. <https://psycnet.apa.org/doi/10.1027/1901-2276/a000032>
- Boguslaw, J., & Gittel, J. H. (2016). Relationel samskabelse og relationel velfærd – en værdibaseret tilgang til social trivsel. *Kognition & Pædagogik*, 26(100), 20–29.
- Bregnbæk, S. (2022). States of intimacy: Refugee parents, anxiety, and the spectral state in Denmark. *Genealogy*, 6(56). <https://doi.org/10.3390/genealogy6020056>
- Børne- og Undervisningsministeriet. (2018). *Den styrkede pædagogiske læreplan*. <https://www.uvm.dk/dagtilbud/paedagogiske-redskaber-og-rammer/den-styrkede-paedagogiske-laereplan>
- Cottam, H. (2019). *Radical help: How we can remake the relationships between us and revolutionise the welfare state*. Little, Brown Book Group.
- Danmarks Evalueringsinstitut. (2022). *Kommuners understøttelse af børn i udsatte positioner: En national kortlægning*. Danmarks Evalueringsinstitut.
- Dreier, O. (1997). Subjectivity and social practice. Center for Health, Humanity and Culture. Aarhus: Aarhus University Press.
- Dreier, O. (2008). *Psychotherapy in everyday life*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Dreier, O. (2019). Generalizations in situated practices. In C. Højholt & E. Schraube (Eds.), *Subjectivity and knowledge: Generalization in the psychological study of everyday life* (pp. 177–194). Springer. <https://doi.org/10.1007/978-3-030-29977-4>
- Flyvbjerg, B. (2006). Five misunderstandings about case-study research. *Qualitative Inquiry*, 12(2), 219–245. <https://doi.org/10.1177/1077800405284363>
- FOA. (2015). *Daginstitutionernes hverdag 2015*. Bureau 2000.
- Gitz-Johansen, T. (2019). *Vuggestueliv: Omsorg, følelser og relationer*. Samfundslitteratur.
- Holzkamp, K. (2013). Psychology: Social self-understanding on the reasons for action in the conduct of everyday life. In E. Schraube & U. Osterkamp (Eds.), *Psychology from the standpoint of the subject: Selected writings of Klaus Holzkamp* (pp. 107–137). Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Kousholt, D. (2018). Praksisteoretisk analyse: Børnefamiliers hverdagsliv som eksempel. In L. Bøttcher, D. Kousholt, & D. Winther-Lindquist (Eds.), *Kvalitative analyse-processer* (pp. 263–285). Samfundslitteratur.
- Kousholt, D., & Juhl, P. (2024). Etiske fordringer og dilemmaer i forskning med børn og familier: Situeret etik i praksisforskning. *Nordiske Udkast*, 51(2). <https://doi.org/10.7146/nu.v51i2.143081>
- Lave, J. (2019). *Learning and everyday life*. Cambridge University Press.
- Lave, J., & Wenger, E. (1991). *Situated learning: Legitimate peripheral participation*. New York: Cambridge University Press.
- Mehlbye, J. (2013). *Opkvalificering af den tidlige indsats: Ved tidlig opsporing af børn i en socialt udsat position*. Lokaliseret januar 2025: <https://www.vive.dk/da/udgivelser/opkvalificering-af-den-tidlige-indsats-ved-tidlig-opsporing-af-boern-i-en-socialt-udsat-position-9087/>
- Munck, C. (2020). *Børns perspektiver i vuggestuen*. Frederikshavn: Dafolo.
- Munck, C., & Marschall, A. (2021). From caregiver to risk manager: Professional assessing parents in Danish childcare institutions. *Nordic Psychology*, 73(2), 175–190. <https://doi.org/10.1080/19012276.2020.1847682>
- Munck, C., & Marschall, A. (2023a). De værdigt trængende: En udforskning af det vanskelige forældresamarbejde i daginstitutionen. *Nordiske Udkast*, 51(1). Online ISSN: 2597-0690. <https://doi.org/10.7146/nu.v51i1.140387>
- Munck, C., & Marschall, A. (2023b). Omsorg og risikovurderinger i daginstitutionen: Når forældres omsorg og livsførelse tolkes som uvilje til samarbejde. *Psyke & Logos*, 44(1), 50–66.
- Munck, C., Marschall, A., & Hermansen, J. H. (2019–2022). *Mindre børnegrupper – højere kvalitet*. Forskningsrapport. <https://forskningsportal.kp.dk/da/publications/mindre-b%C3%B8rnegrupper-h%C3%B8jere-kvalitet>
- Munck, C., & Marschall, A. (2024). Pedagogical boundary work: When the welfare state becomes entangled with family affairs. *Early Years*. <https://doi.org/10.1080/09575146.2024.2404516>
- Svinth, L. (2019). Hvordan skaber dagtilbud inkluderende fællesskaber for børn i udsatte positioner? *Pædagogisk Psykologisk Tidsskrift*, 56(4), 42–66.
- Schmidt, L. S. K. (2024). "Familiepædagogen" – som trivsels- og forebyggelsesaktør. *Professionshøjskolen Absalon*.
- Tronto, J. C. (2015). *Who cares: How to reshape a democratic politics* (1st ed.). Cornell University Press. <http://www.jstor.org/stable/10.7591/j.ctt18kr59>
- Vollebergh, A., de Koning, A., & Marchesi, M. (2021). Techniques and entanglements of governing through community in Europe. *Current Anthropology*, 62(6). University of Chicago Press.

Winther-Lindquist, D. (2021). Caring well for children in ECEC from a wholeness approach: The role of moral imagination. *Learning, Culture and Social Interaction*, 30.
<https://doi.org/10.1016/j.lcsi.2020.100452>

Winther-Lindquist, D. (2023). *Omsorg i pædagogisk arbejde*. Hans Reitzels Forlag.

Pædagogisk tilstedevær i børnehaven

– omsorg for det enkelte barn og børnegruppen

Nina Kramp,
ph.d.-studerende ved Institut for Antropologi,
Københavns Universitet & Institut for
Sygepleje- og Ernæringsuddannelser,
Københavns Professionshøjskole
nkra@kp.dk

Jonas Winther,
ph.d. og adjunkt ved Institut for
Pædagoguddannelse,
Københavns Professionshøjskole
jwin@kp.dk

Line Hillersdal,
ph.d. og docent ved Institut for Sygepleje-
og Ernæringsuddannelser,
Københavns Professionshøjskole &
lektor ved Institut for Antropologi,
Københavns Universitet
lihi@kp.dk

Resumé

Gennem analyser af etnografiske fortællinger fra hverdagen på en børnehavestue viser vi, hvordan pædagoger drager omsorg for både det enkelte barn og børnegruppen gennem det, vi kalder *pædagogisk tilstedevær*, som orienterer sig mod fællesskabets evne til at favne den enkelte. Vi viser, hvordan *pædagogisk tilstedevær* udfoldes gennem omsorgsfaglige praksisser – kropslig deltagelse, prioritering og orkestrering – hvor dyadiske og polyadiske omsorgsprocesser integreres. Artiklen bidrager med en udvidelse af omsorgsbegrebet ved at udfordre de udviklingspsykologiske perspektiver, som traditionelt dominerer feltet, og deres vægtning af dyadiske relationer og individorienterede tilgange.

Nøgleord: Omsorg, børnegruppe, daginstitutioner, pædagogisk praksis, etnografisk feltarbejde, pædagogisk tilstedevær

Abstract

By analyzing ethnographic narratives from everyday life in a kindergarten, we demonstrate how pedagogues care for both the individual child and the collective group of children through a form of *pedagogical presence* that focuses on the collective's capacity to encompass the individual. We argue that *pedagogical presence* unfolds through care practices – bodily participation, prioritization, and orchestration – that integrate both dyadic and polyadic care processes. The article expands the concept of professional childcare by challenging the developmental psychological perspectives that traditionally dominate the field, particularly their emphasis on dyadic relationships and individual-oriented approaches.

Keywords: Polyadic care, professional care, children, kindergarten, ethnography, pedagogical presence

Artiklen kan findes på
<https://tidsskrift.dk/FPPU>
DOI: 10.7146/fppu.v9i1.156765

Indledning

Ada, der er pædagog på Billestuen i et integreret dagtilbud i København, løfter armene op foran kroppen, som om hun vugger et spædbarn. "Den her form for omsorg," siger hun, "den er der ikke altid så meget tid til. Så vi gør mange andre ting. Men jeg har ikke tænkt på de ting som omsorg."

Pædagogen Bo – Adas kollega – istemmer og uddyber:

"Idealet for os pædagoger er nærvær. For os er det en slags lysende stjerne, som vi stiler efter. Men det, at vi skal sikre nærværet i en hverdag med forholdsvis få voksne til mange børn, er et vilkår, vi må leve med. Det er noget, vi må arbejde omkring, men som grundlæggende står i vejen for, at vi kan være nærværende."

Adas og Bos refleksioner stammer fra et gruppeinterview, hvori de beskrev omsorg som en tæt kropslig relation mellem én omsorgsgiver og én omsorgsmottager og som en form for nærvær, der, som de forklarer, imidlertid har trange kår i en almindelig dagtilbudshverdag. Samtidig beskrev de, at de "gør mange andre ting" for at imødekomme børnegruppens mange og ofte modsatrettede behov: De er "opmærksomme på stemninger," de har "antenne ude," og de forsøger på forskellige måder at "arbejde omkring" institutionshverdagens begrænsede muligheder for en-til-en-nærvær.

Den omsorgsforståelse, som personalet på Billestuen udtrykker med vuggemotivet og begrebet nærvær, afspejler en mere generel dyadisk omsorgsforståelse, som er udbredt blandt pædagoger (Gitz-Johansen, 2022). Den knytter også an til udbredte udviklingspsykologiske omsorgsforståelser, som bl.a. understreger betydningen af tilknytning (Bowlby, 1994), intersubjektivitet (Stern, 1985; Trevathern, 1979), spejling (Winnicott, 2022) og følelsesmæssig afstemning (Stern, 1985) for børns udvikling. Som Ditte Winther-Lindqvist (2023) har påpeget, betyder en dyadisk og ofte udviklingspsykologisk forståelse af omsorg, at der kun findes få pædagogiske forskningsstudier, der undersøger, hvad omsorg for hele børnegrupper indebærer i praksis. Ligeledes mangler der undersøgelser af, hvordan dyadiske omsorgsprocesser fletter sig sammen med polyadiske omsorgsprocesser – den omsorg, der finder sted i dynamiske og komplekse samspil mellem flere aktører.

Og det er netop spørgsmålet, vi ønsker at behandle i denne artikel: Hvad gør pædagoger for at drage omsorg for både det enkelte barn og hele børnegruppen? Som vi ser det, bør et svar på dette spørgsmål baseres på en etnografisk undersøgelse af "de mange andre ting", som pædagoger gør i stedet for, rundt om og for at skabe tid og plads til den nære dyadiske omsorgsrelation, som for dem udgør et centralt, men udfordrende omsorgsideal. Gennem analyser af etnografiske fortællinger om hverdagen på Billestuen viser vi, hvordan personalet drager

omsorg for både det enkelte barn og børnegruppen gennem det, vi kalder *pædagogisk tilstedeværelse*. Modsat nærvær, som handler om at møde den enkelte med tæt kontakt og intimitet, indebærer *pædagogisk tilstedeværelse* en orientering mod fællesskabet og dets muligheder for at favne den enkelte. I artiklen viser vi, hvordan *pædagogisk tilstedeværelse* bygges på og udfoldes gennem tre praksisser, der integrerer dyadiske og polyadiske omsorgsprocesser: *kropslig deltagelse*, *prioritering* og *orkestrering*.

Empiriske materialer og analytiske perspektiver

Artiklen er en del af Nina Kramps ph.d.-projekt, som undersøger institutionelle omsorgspraksisser i børns overgang fra dagtilbud til skole- og fritidsordning og skole. Ph.d.-projektet og artiklen er informeret af teoretiske perspektiver fra den antropologiske omsorgsforskning og det tværvideenskabelige forskningsfelt Science & Technology Studies (STS). Inden for disse forskningsfelter er det udgangspunktet, at omsorg må undersøges etnografisk som et empirisk fænomen, der udfolder sig i konkrete sociale, materielle og kulturelle sammenhænge (Mol, 2008; Mol et al., 2010; Seaman et al., 2019; Thelen, 2015).

En central pointe er, at omsorg indebærer *fifften* – et vedvarende arbejde med at tilpasse, justere og arrangere kroppe, subjektiviteter, aktiviteter og materialiteter på måder, der understøtter det gode (Mol et al., 2010). Som Annemarie Mol, Ingunn Moser og Jeannette Pols (2010) formulerer det, kræver god omsorg "vedholdende fifften i en verden fuld af kompleks ambivalens og skiftende spændinger" (s. 14, vores oversættelse). I praksis handler omsorg derfor i mindre grad om at opfylde det enkelte individs behov perfekt, men i højere grad om at skabe og løbende genskabe lokale omsorgsarrangementer (Hillersdal & Winther, 2023, 2024), hvori forskellige – og nogle gange modstridende – idéer om 'det gode' håndteres og forenes. Omsorg kan således forstås som en situeret og kollektiv bedrift (Mol, 2008; Mol et al., 2010). Dette perspektiv på omsorg egner sig godt til at forstå, hvad omsorg er i en dagtilbudskontekst, da det gør det muligt at undersøge og fremhæve de konkrete måder, hvorpå det lykkes pædagoger at udvikle praksisser, der integrerer de tilsyneladende modsatrettede værdier, som de skal realisere: hensynet til det værdifulde individ og til det værdifulde fællesskab (Aabro & Togsverd, 2020, s. 51).

Ovenstående perspektiver udgjorde afsættet for Ninas etnografiske feltarbejde (Hammersley & Atkinson, 2019; Madden, 2017) på Billestuen, en børnehavestue i København med 22 børn i alderen 3-6 år, hvor pædagogerne Bo, Tine og Ada udgør det faste personale. Gennem to måneder deltog Nina i stuens hverdagsliv og i personalets ugentlige stuemøder. Som supplement til observationerne gennemførte hun kvalitative interviews og gruppeinterviews med personalet og børnene.

Modsat nærvær, som handler om at møde den enkelte med tæt kontakt og intimitet, indebærer *pædagogisk tilstedevær* en orientering mod fællesskabet og dets muligheder for at favne den enkelte

Under sit feltarbejde måtte Nina håndtere en række etiske dilemmaer, som er velkendte i forbindelse med etnografisk feltarbejde blandt børn og i pædagogisk praksis (se Gulløv & Højlund, 2003). Et dilemma, der var særligt centralt, knyttede sig til hendes dobbelte position dels som forsker og dels som tidligere lærer med pædagogisk erfaring i arbejdet med børn. På den ene side muliggjorde Ninas erfaringer med pædagogisk arbejde en høj grad af deltagelse, indforståethed og ligeværdighed i relationen til pædagogerne. På den anden side kunne netop denne praksisfortrolighed sløre hendes position og interesser som forsker og gøre det uklart for personalet, hvornår hun observerede, samt hvad hun var optaget af. Denne dobbeltposition gjorde det nødvendigt for Nina at arbejde refleksivt med sin rolle som forsker og løbende at dele, drøfte og kvalificere iagttagelser og foreløbige analyser med personalet.

Som et led i dette udarbejdede Nina en række etnografiske fortællinger og 'mellemtekster', dvs. foreløbige etnografiske analyser (Bundgaard & Mogensen, 2018). Disse tekster synliggjorde ikke blot projektets analytiske fokus og Ninas interesser som forsker; de udgjorde også et centralt redskab i den analytiske proces, som vi ønskede skulle være empirisk forankret, kompleksitetssensitiv (Staunæs & Søndergaard, 2007) og kollaborativ. Dels har vi diskuteret mellemteksterne og de etnografiske fortællinger i forskergruppen med inddragelse af omsorgsantropologiske perspektiver. Dels har vi delt vores foreløbige analyser med pædagogerne på Billestuen for at kvalificere vores forståelse af de aspekter af pædagogisk omsorg, som ikke kan omfattes af en dyadisk omsorgsforståelse. At dele etnografiske mellemtekster med personalet har således haft et både etisk og analytisk formål, eftersom det sikrede transparens i forskningsprocessen og samtidig skabte en dialog, der kunne nuancere analyserne.

Processen har ledt frem til de tre etnografiske analyser i artiklen, som viser, hvordan omsorg for det enkelte barn og børnegruppen i dagtilbud sikres gennem et sammensat omsorgsfagligt beredskab, som vi kalder *pædagogisk tilstedevær*, der er udgjort af tre gensidigt komplementære praksisser: 1) *kropslig deltagelse*, som handler om at fornemme og respondere på stemninger og behov i børnegruppen, 2) *prioritering*, som indebærer at identificere behov og vurdere, hvilke der skal have forrang i konkrete situationer og i pædagogiske rutiner, samt 3) *orkestrering*, som består i at udvikle samværsformer og rammesætninger, der understøtter både det enkelte barns og børnegruppens livsudfoldelse.

I det følgende vil vi gennem analysen af etnografiske fortællinger om livet på Billestuen udfolde, hvad *pædagogisk tilstedevær* indebærer i en dagtilbudshverdag præget af vilkår, som er typiske i danske børnehaver: lidt personale til mange børn, stigende sygdomsfravær blandt personalet (Cepos, 2023), deltidsansættelser (Indenrigs- og Boligministeriet, 2021) og børnegrupper med forskelligartede og komplekse behov (EVA, 2024).

Afslapning: at være til stede med kroppe og materialiteter

"Der ligger toogtyve børn og tre pædagoger på madrasser i den bagerste del af Billestuen, som Bo, Tine og Ada finder bedst egnet til den stund på dagen, som de kalder "afslapning". Børnenes energiniveau har været højt, og turen ud for at vaske hænder efter frokost har været forbundet med høje stemmer og et par kolbøtter på de madrasser, som Ada rutineret har fordelt på gulvet. Ti minutter tidligere har børnene spist madpakker her.

Mens Bo og Tine har hjulpet børnene med at lægge madpakker tilbage i køleskabet, har Ada rullet bord og stole ud af rummet, fejlet gulvet, trukket mørklægningsgardinerne for og lukket foldedørene i, som adskiller den del af stuen fra resten.

Efter lidt tumlen falder der hurtigt ro på børnegruppen, og det er tydeligt, at de ved, hvad der skal ske. Børnene finder tæpper og puder i kurve, som Ada har stillet frem. Enkelte af dem tager også en bamse og lægger sig for sig selv eller i små grupper af to-tre på madrasserne.

Pædagogerne ligger der også med børn foran og bag sig, opad og oven på sig. De dæmper hviskende stemmer på tværs af rummet med små shh-lyde og blikke og beroliger rastløse kroppe ved at flytte dem rundt eller bringe dem tættere på deres egen.

De børn, som ikke søger eller har åbenlyst behov for de voksnes hjælp til at slappe af, ligger spredt ud på madrasserne med tæpper over sig og puder under deres hoved. Nogle ligger og piller ved deres bamser, mens de lytter til historien, og andre ligger og aer hinanden. Fireårige Fie sidder med treårige Livs hoved i sit skød. Mens hun lytter til historien, aer hun Liv på panden og i håret. Ved siden af Bo ligger to femårige drenge, Leo og Ole, helt tæt op ad hinanden med lukkede øjne.” (Feltnoter)

Den etnografiske fortælling ”afslapning” om den daglige hvilestund på Billestuen skildrer en hverdagsrutine, som er blevet udviklet for at imødekomme de yngste børns behov for en lur – i et tidsrum, hvor de fleste børn hellere vil lege. Pædagogerne forklarede, at de havde drøftet og afprøvet forskellige løsninger såsom at finde en rolig krog, enten indenfor eller udenfor, til den lille gruppe børn, der har behov for hvile. Institutionens planløsning, arkitektur og begrænsede areal betød dog, at dette havde været svært at gennemføre uden at begrænse de vågne børns muligheder for leg og ophold. Samtidig vurderede personalet, at det var pædagogisk uholdbart dagligt at sende hovedparten af børnene udenfor for at give de små ro til en lur indenfor. Den endelige løsning blev en fælles afslapningsaktivitet, hvor de *prioriterede* de yngste børns hvilebehov over de ældre børns behov for leg og adspærelse ved at alment gøre det og gøre det til et fælles anliggende og gode. Som Ada udtrykte det i et interview: ”Alle børn kan få noget ud af en fælles afslappende aktivitet” og ”få pulsen ned i fællesskab”.

Formuleringen ”at få pulsen ned i fællesskab” indfanger intentionen med afslapningsaktiviteten: at dirigere og stemme børnegruppen, så børnenes individuelle kroppe forenes til én stor hvilende, men pulserende enhed. Som det fremgår af fortællingen, er alle – både børnene og personalet – kropsligt forbundne: Fie aer stille Livs pande, Leo og Ole ligger tæt op ad hinanden og slapper af, andre børn ligger

med bamser og tæpper, og Bo, Ada og Tine sidder og ligger med børn omkring sig. Børnene og de tre pædagoger deltager alle på forskellige måder i en kollektiv og delt omsorgspraksis, hvor alle på skift både giver og modtager omsorg – og dermed er både subjekter og objekter for omsorg (Winance, 2010, s. 95). En afgørende del af ”at få pulsen ned i fællesskab” er personalets *kropslige deltagelse* i afslapningsaktiviteten. Med opmærksomme blikke, beroligende berøringer, dæmpet hvisken og stille kropslig puslen indgår personalet som beroligende kroppe blandt mange urolige. I stedet for at håndhæve regler eller fastsætte én bestemt måde at hvile på hjælper Bo, Ada og Tine børnene med at finde en måde at slappe af på, der passer til dem – om det er at tage en lur, ligge og nusse, lytte til en bog eller dagdrømme. Dette skaber stor variation i rutinen: Nogle dage hviler børnene ét sted, andre dage et andet. Nogle ligger alene, mens andre ligger tæt på eller oveni hinanden. Nogle søger pædagogernes nærhed, mens andre falder til ro alene. Børnene kan indtage rummet og deltage i aktiviteten på deres egne måder, så længe de følger det fælles pulsslag, som pædagogerne slår an med deres både afslappende og afslappede måde at være til stede på.

En central del af afslapningsaktiviteten er pædagogernes rammesætning. Personalet omdanner stuen fra et sted, der inviterer til leg, til et sted, der inviterer til afslapning. Med foldemadrasser, mørklægningsgardiner og foldedøre gør de rummet mørkere, blødere og mere huleagtigt. De erstatter også legetøjet med tæpper, puder og bamser og sætter en lydbog på, hvilket ifølge pædagogen Bo fungerer bedre end højtlesning, da lydbøger ”sætter de voksne fri” til at være opmærksomme på og lægge sig hos de børn, der har svært ved at falde til ro. Ada, Bo og Tine *orkestrerer* således rummet, så det fungerer som ”en tavs pædagogisk medhjælper” (Gulløv & Højlund, 2006, s. 134), der bistår dem i deres arbejde med at ”stemme” (Ehn et al., 2015; Gitz-Johansen, Kampmann & Kirkeby, 2001, s. 91) børnene til aktivitetens på én gang lukkede og åbne formål: at slappe af.

Som det ovenstående viser, handler *pædagogisk tilstedeværelse* i den daglige afslapningsaktivitet om at samle og forbinde hele børnegruppen omkring hvile, ro og kollektiv intimitet som fælles anliggender og goder og derigennem imødekomme de yngste børns søvnbehov. Gennem blikke, berøringer og afslappet adfærd guides børnene til individuel og fælles hvile, hvor både børn og pædagoger bidrager til og modtager omsorg. Samtidig omdanner pædagogerne rummet og rammerne, så materialer og aktiviteter understøtter fællesskab og afslapning.

”En skæv morgen”: at udstrække og distribuere ansvaret for omsorg

”Det har været en ekstra skæv morgen, fortæller Ada, da jeg (Nina) træder ind på Billestuen. Ada sidder på en lav skammel med hjul på; på hendes skød sidder treårige Olga, som har gået i vuggestue indtil for ganske nylig, med hovedet op ad hendes bryst og en bamse

i hænderne. Ada fortæller, at Bo har fri, at Tine er syg, og at hun sammen med vikaren Pernille er alene med stuens toogtyve børn. De har derfor besluttet at droppe samling, legegrupper og turen ud af huset.

Ada håndterer flere praktiske opgaver med Olga på skødet. Hun triller frem og tilbage mellem tegnebordet og krea-hylden, klipper hjerter ud og tager telefonen. Hun tager også imod de sidste børn og hjælper dem i gang med aktiviteter og ind i lege – alt sammen med Olga på skødet.

På et tidspunkt bliver to drenge uvenner, og Ada sætter Olga på skamlen og fortæller, at hun snart er tilbage, hvilket hun også er. Kort efter, da to piger støder sammen, og den ene slår sig, rykker Ada Olga over på det ene ben, så der er plads til den tilskadekomne pige på det andet.

Da pigen rejser sig, ruller Ada og Olga tilbage til tegnebordet, hvor flere af de større børnehavebørn spørger ind til Olgas tegning. Olga er tavs og svarer ikke. Ada fortæller, at Olga har det lidt svært, og at hun derfor er lidt stille og har brug for at sidde hos hende. Hun spørger femårige Alma, om hun kender følelsen. Alma og de andre børn svarer i munden på hinanden, at det gør de. Alma rejser sig og henter en blå farveblyant til Olga. 'Du skal have blå til Elsas kjole, ikke Olga?' spørger hun, mens hun rækker blyanten til Olga, som tager imod den og nikker. Ada smiler til Alma og siger, at 'det er dejligt, at I er gode ved hinanden'.

Lidt efter, mens Olga tegner på sin tegning, og Alma hjælper til, flytter Ada hende fra sit skød og over på en stol, hvor hun nu sidder selv, mens hun fortsætter med at tegne og snakke med Alma og de andre børn." (Feltnoter)

Etnografien om "en skæv morgen" viser, hvordan *prioritering* er afgørende for at opretholde en omsorgsfuld praksis i en omskiftelig og til tider presset hverdag. Den konkrete morgen, som fortællingen beskriver, er ikke ualmindelig på Billestuen. To af stuens tre faste pædagoger arbejder deltid og har hver en ugentlig fridag, hvilket gør "skæve morgener" til en almindelig forekomst. Morgenstunden bliver dog ekstra skæv, når den ene pædagog er syg som i denne fortælling. Det akutte mandefald denne morgen betyder, at Ada og vikaren Pernille hurtigt må tage bestik af situationen og vurdere, hvilke behov, hensyn og pædagogiske dagsordener der skal prioriteres. De vælger at droppe de planlagte pædagogiske aktiviteter – samling, legegrupper og ekskursion – og i stedet starte dagen med kreative aktiviteter og fri leg for at kunne imødekomme Olgas behov for nærvær og trøst.

At Ada prioriterer at møde Olgas behov med nærvær, betyder imidlertid ikke, at hun ikke er tilgængelig for resten af børnegruppen. Hendes *prioritering* går hånd i hånd med en særlig *kropslig deltagelse* i livet på stuen. Skamlen spiller i den forbindelse en central rolle; den gør Ada mobil, tilgængelig og i stand til at møde børnene i øjenhøjde – alt sammen, mens hun har Olga på skødet. Fra denne siddende, men mobile position kan Ada tilbyde Olga kropsligt og følelsesmæssigt nærvær og gradvist støtte hende ind i børnegruppen. Samtidig kan Ada bevare overblikket og tilbyde støtte til resten af børnegruppen, hvad enten det handler om at tage imod børn, hjælpe med praktiske opgaver eller give trøst. Skamlen fungerer dermed som en central teknologi, der gør Ada i stand til – på én og samme tid – at indgå i en dyadisk omsorgsrelation med Olga og være tilgængelig og responsiv over for børnegruppens behov.

Udover at bruge skamlen til at maksimere sin tilstedeværelse *orkestrerer* Ada børnegruppen som centrale aktører i omsorgen for Olga. Som det fremgår, inddrager Ada en lille gruppe tegnende piger ved at fortælle dem, at Olga har det svært, og spørge, om de kender følelsen. Børnene reagerer med genkendelse, deler deres egne erfaringer og inkluderer Olga i tegneaktiviteten ved at sikre, at hun også får en farveblyant. Ada arbejder med aldersforskellene i børnekollektivet og det intragenerationelle potentiale, som børnegruppen på børnehavestuen rummer, og åbner på den måde dyaden mellem hende og Olga. Derved støttes Olga ikke blot i et her og nu gennem tæt kontakt med Ada, men også gennem en forbindelse til en mindre børnegruppe, hvor hun netop i kraft af sin tilknytning til det fælles bevæges til at sidde selv, tale selv og være selv (se også Winance, 2010, s. 112). Ada imødekommer således Olgas omsorgsbehov ved først at etablere en dyadisk relation og derefter åbne den, så spejlingen af Olgas følelser og hendes inklusion bliver et fælles anliggende.

Analysen ovenfor viser, at *pædagogisk tilstedeværelse* ikke kun handler om at finde måder at alment gøre den enkeltes eller mindretallets behov på, men også om at etablere dyadiske omsorgsrelationer i en hektisk hverdag, åbne dem og inddrage de øvrige børn som aktive medspillere i omsorgen for det enkelte barn. Gennem denne praksis forbinder Ada Olgas individuelle behov med fællesskabet, som støtter hende i at blive en del af gruppen.

Vinduessnak: at være til stede to steder på samme tid

"Det er fredag, og pædagogen Tine står ved vinduet på Billestuen, som vender ud mod et fortov, hvor Villys far står ved cykelstativet med sine cykelnøgler i hånden. I løbet af ugen har personalet forsøgt at få femårige Villys far i tale om nogle udfordringer, som de oplever i forbindelse med Villy. Familien og faren selv står i en vanskelig livssituation, og han har været 'ganske svær at få fat i', som Tine beskrev det dagen forinden. De oplever ham som meget undvigende

og vurderer, at han er ubehageligt til mode ved at skulle tale med dem. De beslutter, at faren ikke skal indkaldes til et møde over Aula, da de frygter, at det kan forstærke hans ubehag yderligere, men de holder fast i, at en samtale med ham er vigtig.

Netop denne fredag er de alle tre til stede på stuen, og de vurderer hurtigt, at det er et godt tidspunkt til en "tilfældig snak". Mens Tine og faren taler, er det tydeligt på farens kropssprog, at han slapper af. Han går væk fra sin cykel og stiller sig tæt på det åbne vindue og Tine, der står på den anden side. Tines og farens kroppe, blikke og lave stemmer signalerer, at de er i samtale. Børnene på Tines side af vinduet leger omkring hende, men henvender sig ikke til hende, og forældre ved cykelstativet bag Villys far hilser ikke på ham, som de ellers plejer.

Til trods for den fortrolige atmosfære, som omgiver de to, er Tine ikke afkoblet fra, hvad der sker på Billestuen under samtalen. Flere gange får hun beroliget nogle drenge, som leger med høj stemmeføring og aktivitet tæt på hende. Undervejs udveksler Tine også løbende blikke med Bo og Ada. Da femårige Ole læner sig op ad hendes ben, får hun kort øjenkontakt med ham og aer ham på hovedet for en stund, alt imens hun fortsætter samtalen med faren på den anden side af vinduet". (Feltnoter)

Ligesom Ada på "den skæve morgen" formår Tine i den etnografiske fortælling "vinduessnakken" at være til stede i flere situationer samtidigt. Ved at positionere sig ved vinduet kan hun både deltage i samtalen med Villys far med nærvær og lydhørhed og i livet på stuen med tilgængelighed og berøring. Gennem sin dobbelte kropslige positionering på tærsklen mellem hjem og institution forener Tine således en hensyntagen til den enkelte – her Villys far – og fællesskabet på stuen.

Tines dobbelte positionering hviler på en fælles prioritering mellem hende, Bo og Ada, som ligger til grund for, at personalet vælger, at faren skal "fanges" til en "tilfældig snak" og ikke "indkaldes" til et formelt møde. I den konkrete situation spiller blikkene mellem Bo, Tine og Ada en vigtig rolle, da de gennem denne nonverbale kommunikation løbende vurderer, om deres fælles prioritering af samtalen med Villys far i netop denne situation fortsat er hensigtsmæssig, og om det er passende, at Tine midlertidigt indtager en perifer position for at være nærværende, mens de andre overtager ansvaret for børnegruppen. De lægger vægt på at lade noget finde sted på det rette tidspunkt – i det rette nu – ud fra en omsorgsetisk vurdering, der tager hensyn til både Villys og familiens situation og farens undvigende adfærd. Selvom personalet mener, at samtalen er nødvendig, anerkender de farens modstand ved at være responsive i deres praksis. På den måde udligner de den ulige magtbalance, der typisk kendetegner forældresamarbejdet i dagtilbud og skole (Dannesboe et al., 2018), og gør således den etiske

fordring bag samarbejdet mindre kontrollerende og mere smidig i sin form.

Samtalens tilsyneladende tilfældige karakter og dens placering midt i børnehavehverdagen skyldes derfor ikke mangel på tid, men handler om at skabe en ramme, der gør det lettere for faren at samarbejde med og være til stede i institutionen. Ved at vælge et tidspunkt, hvor alle tre pædagoger er på stuen, kan de både være lydhøre overfor farens behov og på samme tid sikre, at "det rette nu" opstår gennem deres fælles tilstedeværelse. Samtalen er på den måde resultatet af personalets orkestrering af en samværsform, der ikke kun tager hensyn til Villys og børnegruppens behov, men som også formår at forene daginstitutionelle hensyn med hensyn til Villys hjem.

Denne sidste analyse viser, at *pædagogisk tilstedeværelse* handler om at etablere en dyadisk omsorgsrelation, her mellem en pædagog og en forælder, og samtidig bevare opmærksomheden på børnegruppens fælles livsudfoldelse. Dette sker gennem små handlinger som berøring, blikke og nonverbal kommunikation med både børn og kolleger, uden at det ene hensyn går på kompromis med det andet.

Afslutning: Hvordan bidrager begrebet pædagogisk tilstedeværelse til den pædagogiske omsorgsforskning?

I denne artikel har vi vist, hvordan det lykkes pædagoger at drage omsorg for både det enkelte barn og børnegruppen igennem det, vi kalder *pædagogisk tilstedeværelse*. *Pædagogisk tilstedeværelse* beror på en sammentæt praksis, som gør det muligt at integrere dyadiske og polyadiske omsorgsprocesser i den institutionelle hverdag. Nogle gange indebærer det at planlægge møder og udvikle aktiviteter og rutiner – *orkestrere* samværsformer – hvor individuelle behov bliver fælles anliggender og goder i og for børnegruppen. Andre gange handler det om at reagere på konkrete omstændigheder i hverdagen ved spontant at sætte rutiner og planer i bero for at *prioritere* behov, der presser sig på. Ofte afhænger både de planlagte og spontane prioriteringer af behov og orkestreringerne af samværsformer af personalets *kropslige deltagelse* i livet på stuen, hvor de kontinuerligt mærker, håndterer og takler børnegruppens mangfoldige behov.

I et systematisk review af dansk pædagogisk forskning, der undersøger pædagogers faglighed, fremhæver Line Togsverd og Christian Aabro (2020) hensyn til både individ og fællesskab som centrale faglige værdier, som pædagoger balancerer konkret og situationelt ved hjælp af sensitivitet og refleksion i en foranderlig praksis (s. 50). Artiklens tre etnografiske analyser viser også, at personalet på Billestuen manøvrerer hensyn til såvel det enkelte barn som børnegruppen. Den væsentlige forskel er dog, at vi udfordrer forestillingen om, at praksis nødvendigvis handler om at balancere modsatrettede interesser. Vi argumenterer for, at *pædagogisk tilstedeværelse* bør forstås som en integreret praksis, hvor

Med *pædagogisk tilstedevær* bliver det muligt at beskrive og udfolde de omsorgshandlinger, der ikke kun retter sig mod individet, men også de kollektive samværsformer

dyadiske og polyadiske omsorgsprocesser både forbindes og finder sted samtidig.

Da vi som et led i studiet delte vores foreløbige analyser med personalet på Billestuen, blev det tydeligt, at de, selvom de genkendte de beskrevne situationer, ikke opfattede dem som *omsorg*. Som Bos og Adas udtalelser i artiklens indledning illustrerer, så handler omsorg for dem om at være nærværende i kontakten med børnene. Denne opfattelse af omsorg reflekterer en mere generel forståelse blandt pædagoger, hvor "nærvær" betragtes som et væsentligt element i deres omsorgsarbejde (Gitz-Johansen, 2022). Med inspiration fra udviklingspsykologien lancerer Thomas Gitz-Johansen begrebet *omsorgsøjeblikke* for at fremhæve, hvordan omsorg for små børn for pædagoger handler om at være nærværende, spejlende og autentisk i kontakten med dem. Selvom vi genkender dette omsorgsideal fra Billestuen, viser vores analyse, at flere aspekter af pædagogernes praksis falder udenfor den dyadiske omsorgsforståelse, som typisk forbindes med nærvær i udviklingspsykologiske termer. Denne forståelse fokuserer primært på kontakten til det enkelte barn og skaber dermed en opdeling, der problematisk adskiller individ og kollektiv i dagtilbud.

Vi ønsker ikke at negligere personalets forståelser af omsorg, der som beskrevet reflekterer pædagogers forståelser af omsorg mere generelt, eller deres erfaringer med at være pressede i omsorgsarbejdet. Vi underkender heller ikke eksisterende forskning, der fremhæver nærvær som en central pædagogisk kvalitet (Jensen, 2009; Svinth, 2010). Men fordi omsorg i dagtilbud er indlejret i komplekse og uforudsigelige kontekster, hvor pædagoger håndterer mange børn i store institutionelle

fællesskaber (Gulløv, 2018), og hvor de derfor ikke kan håndtere individers behov på en måde, der er afkoblet fra det sociale og materielle liv i og omkring institutionen, vil vi argumentere for, at pædagogisk omsorg også må forstås med et analytisk perspektiv, hvor de analytiske greb tilpasser sig den empiriske virkelighed, som udforskes (Seaman et al., 2019, s. 18).

Med *pædagogisk tilstedevær* bliver det muligt at beskrive og udfolde de omsorgshandlinger, der ikke kun retter sig mod individet, men også de kollektive samværsformer, som pædagogerne skaber i hverdagen. Vi forstår *pædagogisk tilstedevær* som en integreret del af pædagogisk nærvær og ikke som dets modsætning. Ordet "tilstedevær" er da også etymologisk nært beslægtet med "nærvær" – så nært, at de to ords betydning beskrives med hinanden i ordbogen (Den Danske Ordbog, u.å.). Men eftersom nærvær i praksis og forskning typisk forbindes med dyadisk omsorg, der imødekommer det enkelte barns behov, mener vi, at der er behov for et begreb, der kan åbne for, hvordan dyadiske relationer også er indlejrede i kollektive samværsformer, hvor børn inviteres ind i at drage omsorg for hinanden. På baggrund af de etnografiske analyser vil vi argumentere for, at "de mange andre ting", som Adas citat i artiklens indledning kredser om, kan forstås som et omsorgsfagligt beredskab – som vi kalder *pædagogisk tilstedevær*. Dette begreb integrerer og håndterer hensyn til både det enkelte barn og børnegruppen på sammenflettede måder i dagtilbudshverdagen. På den måde udfordrer vi opfattelsen af disse hensyn som modsatrettede poler og åbner for nye spørgsmål om samt undersøgelser og diskussioner af, hvad pædagogisk omsorg i hverdagen også kan omfatte.

Litteratur

- Bowlby, J. (1994). *En sikker base*. Det Lille Forlag
- Bundgaard, H., & Mogensen, H. O. (2018). Analyse: Arbejdet med det etnografiske materiale. I H. Bundgaard, H. O. Mogensen, & C. Rubow (red.), *Antropologiske Projekter: En Grundbog* (s. 73-91). Samfundslitteratur.
- Cepos. (2023). *Sygefravær blandt kommunale pædagoger i 2023*. <https://cepos.dk/wp-content/uploads/2024/08/sygefravaer-blandt-paedagoger-2023.pdf#:~:text=Det%20gennemsnitlige%20sygefrav%C3%A6r%20for%20p%C3%A6dagoger%20m.fl.%20i%20kommunerne,2022%20og%20faldt%20igen%20til%2016%2C9%20i%202023>
- Dannesboe, K. I., Bach, D., Kjær, B., & Palludan, C. (2018). Parents of the Welfare State: Pedagogues as Parenting Guides. *Social Policy and Society*, 17(3), 467–480. <https://doi.org/10.1017/S1474746417000562>
- Den Danske Ordbog. (u.å.). Nærvær. I *Den Danske Ordbog*. Hentet d. 17. december 2024 fra nærvær — Den Danske Ordbog
- Den Danske Ordbog. (u.å.). Tilstedevær. I *Den Danske Ordbog*. Hentet d. 17. december 2024 fra tilstedevær — Den Danske Ordbog
- Ehn, B., Löfgren, O., & Wilk, R. (2015). *Exploring Everyday Life: Strategies for Ethnography and Cultural Analysis*. Rowman & Littlefield Publishers Inc.
- EVA. (2024). *Børn i udsatte positioner i daginstitutioner*. <https://admin.eva.dk/udgivelser/2024/maj/boernefaellesskaber-og-boern-i-udsatte-positioner-i-dagtilbud>
- Gitz-Johansen, T. (2022). Omsorgsøjeblikke—Vuggestuepædagogers tavse viden om omsorg. *Dansk Pædagogisk Tidsskrift*, nr. 2, 22–38.
- Gitz-Johansen, T., Kampmann, J., & Kirkeby, I.M. (2001). *Samspil mellem børn og skolens fysiske rammer*. Rum Form Funktion
- Gulløv, E., & Højlund, S. (2003). *Feltarbejde blandt børn: metodologi og etik i etnografisk børneforskning*. Gyldendal.
- Gulløv, E., & Højlund, S. (2005). Materialitetens pædagogiske kraft. I K. Larsen (Red.), *Arkitektur, krop og læring* (s. 21–42). Hans Reitzels Forlag.
- Gulløv, E. (2018). Diskussionen om opdragelse: om ansvar, autoritet og balancer. *Forskning i Pædagogers Profession og Uddannelse*, 2(2), 5-19. <https://doi.org/10.7146/fppu.v2i2.110780>
- Hammersley, M., & Atkinson, P. (2019). *Ethnography: Principles in Practice* (4. udg.). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315146027>
- Hillersdal, L., & Winther, J. (2024). Komplekse omsorgsarrangementer i ældreomsorgen. I B. F. R. Nielsen & L. O. Evron (Red.), *Sårbarhed og aldring i et sygeplejersperspektiv*. (s. 96–110). FADL's Forlag.
- Hillersdal, L., & Winther, J. (2023). Intergenerationelle omsorgsarrangementer i et aldrende samfund. *Tidsskriftet Antropologi*, 86, 63-74. <https://doi.org/10.7146/ta.vi86.141322>
- Indenrigs- og Boligministeriets Benchmarkingenhed. (2021). Arbejdstid blandt pædagogisk personale i kommunerne. <https://www.benchmark.dk/analyser/integration-og-beskaeftigelse/arbejdstid-blandt-det-paedagogiske-personale-i-kommunale-dag-tilbud->
- Jensen, H. (2009). Anerkendelse og empati, nærvær og opmærksomhed som fundament for det gode lærings- og udviklingsmiljø. *Kognition og Pædagogik*, 19(71), 16–23.
- Madden, R. (2017). *Being ethnographic: a guide to the theory and practice of ethnography* (2. udg.). SAGE Publications Ltd.
- Mol, A. (2008). *The Logic of Care: Health and the Problem of Patient Choice*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203927076>
- Mol, A., Moser, I., & Pols, J. (2010). *Care in Practice. On Tinkering in Clinics, Homes, and Farms* (s. 7–26). Transcript Verlag. <https://doi.org/10.1515/transcript.9783839414477>
- Seaman, A. T., Robbins, J. C., & Buch, E. D. (2019). Beyond the Evaluative Lens: Contextual Unpredictabilities of Care. *Journal of aging studies*, 51. <https://doi.org/10.1016/j.jaging.2019.100799>
- Staunæs, D., & Søndergaard, D. M. (2007). Nyttige resultater i en tango-tid. *Nordiske Udkast*, 35(1), 55–71.
- Stern, D. N. (1985). *The Interpersonal World of the Infant: A View from Psychoanalysis and Developmental Psychology*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780429482137>
- Svinth, L. (Red.) (2010). *Nærvær i pædagogisk praksis*. Akademisk Forlag.
- Thelen, T. (2015). Care as social organization: Creating, maintaining, and dissolving significant relations. *Anthropological Theory*, 15(4), 497–515. <https://doi.org/10.1177/1463499615600893>
- Togsverd, L., & Aabro, C. (2020). *Pædagogers faglighed – en vidensopsamling*. BUPL.
- Trevarthen, C. (1979). Communication and cooperation in early infancy: A description of primary intersubjectivity. I M. Bullowa (Red.): *Before Speech*, (s. 321–348). Cambridge: Cambridge University Press.
- Tronick, E. Z. (1998). Dyadically expanded states of consciousness and the process of therapeutic change: Interventions that effect change in psychotherapy: A model based on infantresearch. *Infant Mental Health Journal*, 19(3), 290–299.
- Winance, M. (2010). Care and disability: Practices of experimenting, tinkering with, and arranging people and technical aids. I A. Mol, I. Moser, & J. Pols (Red.), *Care in Practice. On Tinkering in Clinics, Homes, and Farms* (s. 93–118). Transcript Verlag. <https://doi.org/10.1515/transcript.9783839414477>
- Winnicott, D. W. (2022). *Leg og virkelighed* (3. udg.). Hans Reitzel.
- Winther-Lindqvist, D. (2023). *Omsorg i pædagogisk arbejde*. Hans Reitzel.

Behov i motsättning och förhandling

– hur fritidshemslärare och barn gör omsorg i fritidshemmet

Nils Vallberg,
Doktorand i pedagogiskt arbete. Avdelningen
för lärande, estetik och naturvetenskap.
Institutionen för beteendevetenskap och
lärande. Linköpings universitet
nils.vallberg@liu.se

Helene Elvstrand,
Biträdande professor i pedagogiskt arbete.
Avdelningen för lärande, estetik och natur-
vetenskap Institutionen för beteendevetens-
kap och lärande. Linköpings universitet
helene.elvstrand@liu.se

Camilla Forsberg,
Docent i pedagogik. Avdelningen för
pedagogik och didaktik
Institutionen för beteendevetenskap och
lärande. Linköpings universitet
camilla.forsberg@liu.se

Artiklen kan findes på
<https://tidsskrift.dk/FPPU>
DOI: 10.7146/fppu.v9i1.156766

Sammanfattning

Artikeln fokuserar på hur omsorg görs mellan barn och lärare i det svenska fritidshemmet. Utifrån tre etnografiska studier bygger artikeln på data från fältanteckningar av observationer och intervjuer med barn. Frågeställningar är: vilka synsätt aktualiseras när fritidshemspersonalen bedömer barns behov samt hur förhandlar och utövar barn inflytande gällande sina behov. Genom den metodologiska ansatsen konstruktivistiskt grundad teori har två konceptualiseringar identifierats av hur omsorg görs i förhållande till barns behov: *ej förhandlingsbara behov* och *förhandlingsbara behov*. Resultaten visar att både barn och vuxna strävar efter att tolka och uttrycka barns behov och ibland uppstår konfliktytor. I artikeln förs en teoretisk diskussion kring lärares arbete med det motstridiga uppdraget att både utmana barnen i sin utveckling och samtidigt beakta barns intressen och behov i stunden.

Nyckelord: Barn, fritidshem, omsorg

Abstract

Needs in Conflict and Negotiation – How Teachers and Children Enact Care in School-age Educare

This article explores how care is enacted between children and teachers in Swedish school-age educare. We draw on data from three ethnographic research projects utilizing field notes from observations and interviews with children. The research questions are: What perspectives are activated when SAEC-staff assess children's needs, and how do children negotiate and influence their needs? Through the methodological approach of constructivist grounded theory, two conceptualizations have been identified regarding how care is enacted concerning children's needs: *non-negotiable* and *negotiable needs*. The results show that children and adults strive to interpret and express children's needs, and sometimes conflict arise. The article engages in a theoretical discussion about teachers' work and the task of challenging children in their development while simultaneously considering children's interests and needs in the moment.

Keywords: Care, Children, SAEC

Fritidshemmet kan alltså förstås som en institution där de behov barn uttrycker ska samexistera med de behov som fritidshemslärarna ansvarar för att tillgodose

Inledning

I det svenska fritidshemmet har en förskjutning skett mot lärande och undervisning (Gustafsson Nyckel, 2024). Studier visar att andra praktiker som omsorg därför har hamnat i skymundan (Hjalmarsson, 2018). Dock ser vi ett ökat intresse för omsorg i svenska fritidshem, då pågående forskningsprojekt med detta fokus har initierats men inte ännu lett till publicerade resultat. Likaså pågår diskussioner i Danmark och Norge om fritidshemmets uppdrag, där undervisning, utveckling och lärande har kommit att ta plats på bekostnad av andra områden som exempelvis omsorg (Falkner et al., 2022).

Begreppet omsorg kan förstås på olika sätt. Därför har vi valt att avgränsa begreppet till att röra sig om en *aspekt av en relation* (Wærness, 1984) och fokuserat på en av omsorgsrelationens viktigaste delar, nämligen omsorgsmottagarens behov (jfr Noddings, 2013). Vi relaterar detta till barn som grupp i fritidshemmet, där särskilda krav ställs på att de vuxna agerar för att tillgodose barns behov och svarar mot samhällets krav på omsorg.

Internationell och nationell jurisdiktion proklamerar att barn är i behov av särskild omvårdnad och hjälp (Unicef, 1989). Undervisningen i fritidshemmet ska göras med hänsyn till barns tillsyn och säkerhet, vilket innebär att barn (1) *får sina behov tillgodosedda*, (2) *inte skadas* och (3) *inte skadar något eller någon annan* (Skolverket, 2024a). Fritidshemslärarna ansvarar således för att barns behov tillgodoses när tillsynen övergår från familjen till huvudmannen (Skolverket, 2024a). Samma jurisdiktion lyfter samtidigt fram att barn har rätt att uttrycka sig i frågor som rör dem och få gehör för dessa utifrån mognad och ålder (Unicef, 1989). Fritidshemmet kan betraktas som en särskilt lämpad

utbildningsinstitution för att omsätta barns rättigheter till inflytande (Elvstrand, 2024). Till exempel ska fritidshemmets undervisning enligt gällande läroplan utgå från barns *intressen, behov och erfarenheter* (Skolverket, 2022, s. 25). Fritidshemmet kan alltså förstås som en institution där de behov barn uttrycker ska samexistera med de behov som fritidshemslärarna ansvarar för att tillgodose.

I artikeln vill vi visa hur omsorg görs mellan barn och lärare i fritidshemmet, där olika perspektiv på barns behov aktualiseras. Med artikelns empiriska exempel avser vi att lyfta fram den komplexitet som ofta omger barns omsorgsbehov. Eftersom både fritidshemslärare och barn tenderar att vilja uttrycka och tillgodose barns behov, är omsorgsarbetet sällan en entydig process. Som en central aspekt av omsorgsrelationen kan barnens behov snarare beskrivas som ett dynamiskt och ibland konfliktfyllt område.

Syfte och frågeställningar

Syftet med artikeln är att visa hur omsorg görs i svenska fritidshem. Studieintresset riktas därför mot praktiken och deltagarnas ageranden och perspektiv samt på samspelet mellan deltagarna. I synnerhet blir samspelet mellan fritidshemmets lärare och barn viktigt för studien. Studien utgår från följande övergripande frågeställningar:

- Vilka synsätt aktualiseras när lärare gör bedömningar av barns behov?
- Hur förhandlar och utövar barn inflytande gällande sina behov?

I texten använder vi termerna fritidshemslärare och lärare när vi hänvisar till personal i fritidshemmet. Således omfattar termerna såväl

personal med adekvat högskoleutbildning som personal annan pedagogisk/omsorgsrelaterad utbildning och utbildad personal.

Det svenska fritidshemmet

I Sverige är cirka 80 procent av alla barn mellan sex och nio år inskrivna i fritidshemmet, vilket motsvarar drygt en halv miljon (Skolverket, 2024b). Barn har åtkomst till fritidshemmet från året de fyller 6 till året de fyller 13 under tiden som vårdnadshavare arbetar eller studerar, före och efter skolan samt under lov (SFS 2010:800).

Undervisningen i fritidshemmet ska ha *utgångspunkt i elevernas behov, intressen och erfarenheter*, samtidigt ska *eleverna kontinuerligt utmanas ytterligare genom att inspireras till nya upptäckter -// i lärmiljöer som integrerar omsorg och lärande* (Skolverket, 2022, s. 25). Eftersom de behov och intressen som barn uttrycker inte nödvändigtvis överensstämmer med det innehåll som undervisningen i fritidshemmet ska behandla, kan ytterligare en spänning identifieras avseende fritidshemmets uppdrag, vilket adderar till artikelns problembild.

Tidigare forskning

Fritidshemmets lärare uppfattar omsorg som ett viktigt arbete (Ackesjö & Haglund, 2021). Ändå är det få forskare som har riktat specifikt intresse mot hur omsorg görs i fritidshemmet. Underskottet är särskilt stort när det gäller forskning som involverar barn. Främst är det lärarnas utsagor som har studerats.

Ett utmärkande resultat i studier som har fokuserat på omsorg visar att lärare i fritidshem framhåller barns trygghet som ett viktigt omsorgsarbete (Haglund, 2019). När fritidshemslärare ger omsorg uppskattas detta även av barnen och beskrivs i termer av trygghet (Lager, 2021). Studier visar även att lärarnas relationskapande med barnen och förmågan att kunna tillgodose barnens behov framhålls som viktiga aspekter av omsorgsarbetet (Hjalmarsson & Löfdahl, 2014). Exempelvis visar Haglund (2019) att lärarna arbetar med att tillgodose barns behov på ett rättvist sätt, där barnen kan uttrycka sina behov utan att känna sig hämmade. Det kan dessutom handla om att försöka urskilja barnens behov under den "fria leken" med intentionen att hitta på aktiviteter för barnen (Haglund, 2015). Emellertid menar Haglund (2015) att barnens möjligheter till inflytande under den "fria leken" är begränsade, bland annat på grund av personalens behov av tillsyn över barngruppen. Detta framkommer också i andra studier som pekar på att lärare uttrycker en otillräcklighet beträffande förmågan att ge bra kvalitativ omsorg på grund av strukturella förutsättningar. De hinner inte "se alla barnen" och de tillbakadragna barnen blir speciellt lidande (Andishmand, 2017). Lärarna i fritidshem försöker kompensera för detta genom att bland annat ge *en klapp på axeln, en kram i förbifarten* (Andishmand, 2017, s. 112).

Då få studier har intresserat sig för hur omsorg görs i fritidshemmet, det vill säga på praktiken och deltagarnas perspektiv och ageranden, menar vi att denna artikel bidrar med viktig kunskap. Genom att fokusera på omsorg som ett görande kan vi fånga aspekter av fritidshemmets omsorg som hittills inte har studerats i någon större utsträckning. Att dessutom inkludera barn som studiedeltagare gör att kunskaps-tillskottet ännu större. Som redan nämnt är forskningsunderskottet avseende omsorg i synnerhet stort när det kommer till barn och barns perspektiv.

Forskningsdesign och metodologiska utgångspunkter

Artikelns data hämtas från tre etnografiska studier i fritidshem: studie 1–3. Valet av etnografisk ansats grundar sig i att den är särskilt passande för att utforska barns perspektiv och erfarenheter (James & Prout, 2015). Barn förstås då som experter gällande sina egna erfarenheter och liv (Halldén, 2003).

Studie 1 är ett pågående doktorandprojekt som undersöker hur omsorg görs i fritidshemmet. Data har samlats via observationer under en dryg månad i två fritidshem. Studie 2 är ett forskningsprojekt med fokus på social interaktion mellan lärare och barn, där observationer genomfördes 5–10 eftermiddagar i fem fritidshem. Studie 3 bygger på ett forskningsprojekt som utforskat sociala, institutionella och rumsliga sammanhang i skola och fritidshem och hur dessa påverkar barns sociala relationer och upplevelser. Observationer och intervjuer genomfördes på två olika fritidshemsavdelningar på en skola under cirka två veckor vardera. Sammanlagt har data hämtats från sju skolors fritidshem i fyra olika kommuner. Att integrera data från flera studier har gett oss ett omfattande och detaljrikt material att analysera, vilket möjliggjort att skapa en mångfacetterad bild av det studerade fenomenet och synliggöra variationer och nyanser.

Vi har följt Vetenskapsrådets (2024) riktlinjer för god forskningssed och tagit hänsyn till den underordning barn generellt har i relation till den vuxne forskaren. Detta innebär att information om studierna har givits på ett sätt som barnen förstår, och att de har kunnat avstå från att medverka. Vidare har vi arbetat med kontinuerligt samtycke och varit lyhörda för om barn inte velat att vi skulle observera dem (Clark, 2011).

All insamling och analys av data har gjorts utifrån den metodologiska ansatsen konstruktivistisk grundad teori (KGT), som lämpar sig för studier av interaktioner och sociala processer (Charmaz, 2014). Då artikeln bygger på tre olika studier har vi arbetat tillsammans med att analysera data. I första analysfasen identifierade och kodade vi olika situationer som kunde förstås som omsorg. Utifrån artikelns förståelse av mottagarens behov som en viktig aspekt av fenomenet, utgick vi från situationer där barnens behov var urskiljningsbara. I nästa skede analyserade vi vad som kännetecknade de olika situationerna avseende

likheter och skillnader. Här kunde vi identifiera ett mönster som visar att omsorg sällan utövas på ett entydigt sätt. Avseende barnens behov tenderar lärares bedömningar att skilja sig från barnens, vilket kan leda till olika former av förhandlingar. Därför kan omsorg tolkas som en dynamisk och ibland konfliktbenägen process. I analysen presenteras vår konceptualisering av data, där en skiljelinje går mellan förhandlingsbara och ej förhandlingsbara behov. Medan dessa skiljer sig åt, förenas de i att det finns en motsättning mellan de behov som barn uttrycker och de behov som lärare anser att barn har. De resultat som presenteras i artikeln avser inte att beskriva alla sätt som omsorg görs i fritidshemmet. Snarare har vi riktat in oss på det mönster av förhandling och motsättning som framgår i vår data. Som stöd för vår konceptualisering av data har vi använt barndomssociologi och Nel Noddings omsorgsetik.

Teoretisk ram

Som redan beskrivits förstår vi begreppet omsorg som en *aspekt av en relation* (Wærness, 1984) och mottagarens behov som en viktig del av omsorgsrelationen (Noddings, 2013). För att konceptualisera de förhandlingsbara och ej förhandlingsbara behoven hämtar vi teoretiska begrepp från barndomssociologin och filosofen och moralpedagogen Nel Noddings.

Inom barndomssociologin diskuteras ofta barn och barndom utifrån begreppsparat "beings" och "becomings" (Uprichard, 2008). "Beings" hänvisar till föreställningen om barn som varande "här och nu", kapabla att forma sin egen barndom utifrån sina erfarenheter och perspektiv. Som "becomings" förstås barn i stället som framtida, ofärdiga vuxna (Uprichard, 2008). Föreställningen om barn som antingen "beings" eller "becomings" blir dock förenklad, då barn sällan är antingen eller, utan snarare både och (Uprichard, 2008). I bemärkelsen "beings" finns risken att barn reduceras till ett statiskt tillstånd, medan de som "becomings" riskerar att bli ett framtidsprojekt. Uprichard (2008) menar att barn inte nödvändigtvis är avskilda från sin egen framtid och utveckling. Barn ser också på sig själva som "becomings" i ett framtids- och utvecklingsperspektiv och kan inte betraktas som passiva mottagare av vuxnas förväntningar och framtidsplaner.

Diskussionen kan kopplas till Noddings (2010) teori om dygd-omsorg respektive relationell omsorg. Dygd-omsorg bygger huvudsakligen på de behov som omsorgsgivaren menar att mottagaren har (antagna behov). Här intar givaren ofta en auktoritär och paternalistisk position, och mottagarens uttryckta behov beaktas sällan. Relationell omsorg utgår snarare från de behov som mottagaren uttrycker (uttryckta behov). För att givarens handlingar ska räknas som omsorg behöver mottagaren acceptera givarens omsorgshandlingar. Relationell omsorg inbegriper alltså ett visst mått av ömsesidighet. Noddings (2010) menar att givaren bör se till mottagarens uttryckta behov utifrån en

relationell omsorgsmodell. I relation till barnet som "being", där betoningen ligger på att erkänna barn som sociala aktörer "här och nu", kan vi utifrån Noddings (2010) förstå omsorgsgivaren som lyhörd och uppmärksam inför barnets uttryckta behov. Utifrån föreställningen om barnet som "becoming", där barnets utveckling fokuseras, kan vi i relation till Noddings (2010) förstå att omsorgsgivaren antar vad barn behöver för sin framtida utveckling. Uprichard (2008) menar dock att de behov som barn uttrycker "här och nu" också kan vara orienterade mot framtiden och sin egen utveckling. De behov som lärare antar att barn har behöver inte nödvändigtvis vara riktade mot framtiden, utan mot barnets behov här och nu. Risken, enligt Uprichard (2008), är att vuxna tenderar att se på barn framför allt som "becomings", som ett projekt för framtiden.

Genom att kombinera Uprichard (2008) och Noddings (2010) kan vi tolka fritidshemslärares uppgift som en balansakt mellan att se till vad barn behöver i ett framtida perspektiv och samtidigt erkänna barns perspektiv "här och nu". En sådan hållning vilar, i linje med Noddings (2013), på ömsesidighet och dialog mellan givare och barn, även vad gäller barnets antagna och framtida behov

Analys

Analysen är strukturerad utifrån två konceptualiseringar av hur omsorg görs i förhållande till barns behov: ej förhandlingsbara behov respektive förhandlingsbara behov. De två konceptualiseringarna presenteras med empiriska exempel från fritidshemmets praktik. I fritidshemmets vardag sker återkommande både implicita och explicita tolkningar av vad barn behöver. Dessa tolkningar behöver förstås inom fritidshemmets sociala sammanhang, där exempelvis villkor och förutsättningar har betydelse. Av vikt är också lärares föreställningar om vad de anser att barn behöver i olika situationer.

Ej förhandlingsbara behov

I följande exempel illustreras hur barns behov på olika sätt framstår som icke-förhandlingsbara. Antingen genom att de ogiltigförklaras eller att de helt enkelt inte ges utrymme då vuxna i stället bestämmer barnens behov.

Lärarna ogiltigförklarar barns behov

I följande exempel, hämtat från studie 2, framgår hur barnens aktiviteter under den fria tiden ogiltigförklaras när läraren avbryter och ifrågasätter deras pågående aktivitet.

Det är fri tid i fritidshemmet, vilket betyder att samlingen och mellanmålet har klarats av. Mårten, Lisa, Hannes, Vera och Raol sitter tillsammans i soffan som finns mitt i rummet. De sitter nära, pratar, skämtar och gör roliga teckningar som de visar varandra. De skrattar mycket och de ser ut att ha roligt tillsammans. Stina, en

av lärarna kommer in i rummet. Hon tittar på barnen och säger: "Detta är inte okej, ni kan inte bara hänga runt så här. Ni måste bestämma er för något att göra. Det här är inte ett bra sätt att använda sin eftermiddagstid på fritidshemmet." Barnen suckar. Sen pekar Stina på var och en av barnen och säger: "Vad väljer du att göra just nu?" Barnen får då ange en aktivitet som att rita eller fingervirka och får sedan direkt gå till den platsen.

I exemplet ägnar sig barnen åt att teckna och umgås med varandra, vilket kan tolkas som att de har anpassat sin tid i fritidshemmet efter sina behov. Läraren Stina anser dock inte att detta är ett legitimt sätt att använda tiden på. Hon påtalar att barnen behöver använda tiden till något annat och "välja" vad de ska göra. Stina lyfter fram att barnen vet vad som förväntas av dem och att umgås inte platsar inom dessa förväntningar. I stället måste barnen välja någon av de aktiviteter som Stina har godkänt, aktiviteter som kan tolkas som nyttiga till skillnad från "att bara hänga runt". Implicit talar Stina om vilka behov hon anser att tiden i fritidshemmet bör tillgodose, och vi förstår samtidigt vem som har företräde att avgöra detta.

Barns upplevelser av att lärarna bestämmer deras behov

Nästa exempel är taget från studie 3 där en grupp elever tillfrågas hur de upplever sin fritidsvistelse.

*Ibbe: Tråkigt att man inte får välja hur dagen ska vara.
Vincent: Ja.
Aron: Ja.
Ibbe: Ja, dom [lärarna] "Så här ser dagen ut idag".
Vincent: "Så här ser regeln ut idag".
Ibbe: "Ibbe får sitta här borta".
Vincent: Så visar dom. "Så här ser dagen ut idag, siffror ska vi göra idag.
Ibbe: Eller bokstäver.
Ibbe: "Här kan Ibbe sitta".
Intervjuare: Hur skulle ni vilja ha det på fritids då?
Ibbe: Lite bättre, så vi får välja och så.*

Av exemplet framgår att barnen upplever att de inte får välja hur dagen på fritids ska vara, det vill säga vilka aktiviteter de ska ägna sig åt. Barnen uttrycker en önskan om medbestämmande och förknippar de av lärarna förutbestämda aktiviteterna med en tråkigare tillvaro i fritidshemmet. Utifrån barnens perspektiv skulle medbestämmande göra vistelsen bättre. I likhet med föregående exempel finns förutbestämda aktiviteter där barns behov av medbestämmande och val av aktiviteter ges ett marginaliserat utrymme.

Förhandlingsbara behov

I kontrast till exemplet ovan vill vi nu visa hur barns behov i stället framstår som förhandlingsbara och hur barn genom att uttrycka sina behov får inflytande över fritidshemmets verksamhet.

Barn förhandlar bort

Nästa exempel, hämtat från studie 1, visar hur barn förhandlar bort en av lärarnas regler kring att bära vissa kläder genom att uttrycka sina behov av att få ha mindre kläder då det är varmt. Kristina övervakar en grupp barn som spelar fotboll på skolans multiarena.

Efter en stund springer ett av barnen fram till Kristina och säger att hen vill ta av sig tröjan. "Nej", säger Kristina. "Du kan dra upp ärmarna". "Ah, meh", säger barnet och grimaserar. "Jag är så svettig". Kristina trär upp ärmarna barnets tröja. "Inte bara en T-shirt", säger hon sedan. "Det är inte så varmt ute än". Men aah... okej, säger barnet och springer i väg.

Matchen avbryts när bollen far över sidan av arenan. Oskar tar av sig tröjan och kastar den i ett av arenans hörn. Henning har trätt av ärmarna och låter tröjan hänga i halslinningen över ryggen, som en mantel. Kristina säger åt Oskar att ta på sig tröjan igen. Oskar säger att det är för varmt och följer sedan händelserna runt bollen. "Ja, okej", säger Kristina. "Men ta på dig tröjan om du fryser. Det är inte så varmt än, även om man kanske tror det". Henning tar också av sig tröjan och slänger den i samma hörn som Oskar. Ytterligare några barn tar av sig tröjan innan matchen fortsätter.

I exemplet ovan sker en förhandling kring hur mycket kläder barn behöver ha på sig under utevistelsen. Kristina står till en början fast vid regeln om att tröjan ska vara på. När barnet säger att hen är svettig, trär Kristina upp ärmarna på barnets tröja. Hon beaktar barnets behov men vidhåller att tröjan ska vara på. I det avslutande stycket ser vi att Henning har hittat ett sätt att tillgodose sitt behov utan att trotsa regeln genom att bära tröjan som en mantel. Oskar, som i stället klär av sig tröjan, blir uppmanad av Kristina att sätta på den igen. Oskar bortser från Kristina, vilket de andra barnen tar som ett rättesnöre. Förhandlingen kan då tolkas som över och regeln som hävd. Kristina lämnar över ansvaret att reglera värmen till barnen men varnar dem om att det inte är så varmt än, "även om man kanske tror det". I exemplet går Kristina från att ställa sig bakom regeln om att tröjan ska vara på till att ge efter för barnens olika sätt att uttrycka sina behov av att få svalka sig.

Barn förhandlar sig till

Nästa exempel är taget från studie 2 och visar hur barn förhandlar med en lärare och får ett behov tillgodosett. Vi får möta barnen Polly och Emma samt läraren Vesna:

Det är rast. Alla barn är ute och gör olika aktiviteter som att spela fotboll eller leka "jage" på skolgårdens klätterställning. Lärarna är också ute och cirklar runt. Polly och Emma, två flickor som går i första klass springer fram till en av lärarna, Vesna, och frågar: "Får vi gå till andra sidan av skolgården?" Vesna svarar: Flickor, ni vet att vi har regler om gränser på skolgården och ni vet att förstaklassare inte får vara där utan lärare. "Snälla Vesna!" ber flickorna i kör medan de kramar henne och säger att de jättegärna vill använda kompisgungan som finns på den andra skolgården. Efter en stund säger Vesna: "Om ni verkligen vill gå dit kan jag följa med er en kort stund innan vi går in. Men då vill jag att ni hjälper mig med att ställa tillbaka alla cyklar i förrådet.

Förhandlingen inleds med att barnen uppmärksammar Vesna om sitt behov av att få gå till en del av skolgården. Vesna påminner om regeln att barnen inte får vara där utan lärares sällskap och att de borde känna till detta. Att barnen ändå ställer frågan visar att de ser en möjlighet att förhandla om att få gå till den attraktiva delen av skolgården. När barnen får nej av Vesna, nöjer de sig inte utan börjar vädja till och krama henne. De tillägger att de jättegärna vill använda kompisgungan som finns på den delen av skolgården. Vesna ger efter, men inte utan ett utbyte, då hon vill att barnen ska hjälpa henne att sätta in cyklarna, vilket kan förstås som att de bidrar och hjälper henne i sitt arbete. I likhet med det tidigare exemplet ser vi att barnen genom att uttrycka sina behov och förhandla får läraren att ge med sig. Vesna går från att påtala att Polly och Emma inte får vistas på platsen utan vuxet sällskap till att ge efter och följa med barnen.

Diskussion

Analysen visar att barnens uttryckta behov ibland står i motsättning till de behov som lärarna anser att barnen har. Denna motsättning kan tolkas både utifrån Noddings (2010) teori om relationell omsorg och dygd-omsorg samt i förhållande till begreppsparet "beings" och "becomings" (se Uprichard, 2008).

De två inledande exemplen synliggör hur lärarnas antagna behov framstår som ej förhandlingsbara och att de bottnar i ett synsätt där tiden i fritidshemmet ska nyttiggöras av och för barnen (jfr Haglund, 2015). I det första exemplet ogiltigförklaras barnens uttryckta behov med uppmaningen att de ska göra något "bra av sin fritidseftermiddag". I det andra exemplet upplever barnen att lärarna bestämmer vad de ska göra – "siffror och bokstäver". När lärarna bestämmer vad barnen ska göra utifrån vad de anser är "nyttigt" utan att ta hänsyn till barnens intressen och behov, kan det tolkas som exempel på dygd-omsorg. Dygd-omsorg innebär bland annat en paternalistisk och auktoritär position, där de behov som mottagaren antas ha prioriteras framför de behov som mottagaren uttrycker (Noddings, 2010). Lärarnas avsikter behöver givetvis inte vara att hämma barnens uttryckta behov och

viljor. Det kan lika gärna tolkas som att lärarna vill att barnen ska göra roliga och utvecklande aktiviteter. Samtidigt ges de behov som barnen uttrycker ett marginaliserat utrymme, och de behov som lärarna anser att barnen har framstår som ej förhandlingsbara.

Noddings (2013) menar att barns uttryckta behov ofta nedvärderas i relation till lärares antagna behov, samt att barns egeninitierade aktiviteter lätt uppfattas som "slöseri med tid" (Noddings, 2013). Lärares antagna behov karaktäriseras i stället av ett fokus på att nyttiggöra barns tid för framtida syften (Noddings, 2013), utifrån föreställningen om barn som "becomings" (jfr Uprichard, 2008). Detta kan förstås som ett överordnat ändamål med utbildning över huvud taget (Noddings, 2013). Fritidshemmets förskjutning i uppdraget mot ökade krav på målstyrning och där olika värden aktualiseras gör att fritidshemlärare kan hamna i korsdrag mellan att tillgodose barns behov både nu och för framtiden.

I de senare exemplen tar sig de behov som lärarna antar att barnen har uttryck via regler. Colnerud (2006) menar att det kan vara svårt att tillmötesgå barns individuella behov i stora barngrupper. Ibland behöver lärare svara mot barns behov på ett förutbestämt och rättvist sätt. Regler och rutiner blir därför viktiga inslag i lärares arbete (Colnerud, 2006). Analysen visar emellertid att barns uttryckta behov kan komma att undertryckas och hamna i konflikt med reglerna och de behov som personalen menar att barnen har. Samtidigt kan detta leda till förhandlingar där barnens intressen och uttryckta behov ändå beaktas på olika sätt. Detta kan tolkas som att barnen erkänns som "beings" (Perselli & Haglund, 2022) och att en glidning kan identifieras, från dygd-omsorg mot relationell omsorg (jfr Noddings, 2010). Genom att förhandla och kompromissa kan barn och lärare hitta sätt att mötas, vilket kan skapa en ömsesidig förståelse för varandras behov och perspektiv. Men att förhandla eller göra uppror för att få sina behov tillgodosedda är inte nödvändigtvis något som alla barn kan. Noddings (2013) menar att lärare måste vara känsliga för när en regel är värd att hålla fast vid eller frångås. Även om en regel finns till för att skydda barn, finns det en risk att barn försöker undkomma den eftersom den kommer i konflikt med deras behov och intressen.

Konklusion

Även om lärare ansvarar för att tillgodose barns behov i fritidshemmet (Skolverket, 2024), har barn rätt att uttrycka sig i frågor som rör dem och få gehör för dessa (Unicef, 1989). Lärare ska dessutom utmana barnen i deras utveckling (Skolverket, 2022). Därför menar vi att lärarnas förmåga att kunna balansera olika behov blir viktig. Genom att erkänna barn som aktörer i både nuet och i ett framtida perspektiv (se Uprichard, 2008), via en dialogisk och ömsesidig omsorgsrelation (Noddings, 2010), blir det möjligt att beakta barnets uttryckta behov och samtidigt se till de antagna behov som fritidshemmets utbildning inbe-

Betydelsefullt i omsorgsarbetet är också barnets upplevelse av att känna sig lyssnad till och att acceptera den omsorg som ges

griper. Barns behov behöver förstås både i termer av vad de behöver här och nu, men också i relation till framtida behov.

Omsorg handlar om relationella aspekter, och de empiriska exemplen visar att det är något som görs tillsammans mellan lärare och barn. Regler och rutiner kan förstås som väsentliga aspekter av lärares omsorgsarbete. Betydelsefullt i omsorgsarbetet är också barnets upp-

levelse av att känna sig lyssnad till och att acceptera den omsorg som ges. Studien visar på förhandlingar om omsorg, där barn både upplever att deras uttryckta behov tas i beaktande och när de ogiltigförklaras. En ömsesidig och dialogisk hållning (Noddings, 2010), där barns uttryck är en viktig del att ta i beaktande när olika förhandlingar om omsorg görs, är därför betydelsefull i omsorgsarbetet.

Litteratur

- Andishmand, C. (2017). *Fritidshem eller servicehem?: en etnografisk studie av fritidshem i tre socioekonomiskt skilda områden* [Doktorsavhandling, Göteborgs universitet].
https://gupea.ub.gu.se/bitstream/handle/2077/52698/gupea_2077_52698_1.pdf?sequence=1
- Charmaz, K. (2014). *Constructing Grounded Theory* (2 uppl.). Sage Publications.
- Clark, C. D. (2011). In *A Younger Voice. Doing Child-Centered Qualitative Research*. Oxford University Press.
- Colnerud, G. (2006). Nel Noddings och omsorgsetiken. *Utbildning och demokrati*, 15(1), 33–41. <https://doi.org/n9nc>
- Elvstrand, H. (2024). Barns rättigheter och delaktighet i fritidshemmet. I B. Haglund, J. Gustafsson Nyckel, & K. Lager (Red.), *Fritidshemmets pedagogik i en ny tid* (s. 171–187). Gleerups.
- Falkner, C., Ludvigsson, A., Öksnes, M., Knutas, A., & Kjaer, B. (2022). Förskjutningar i innehåll i SFO/Fritidshem i Skandinavien – mellan den nordiska modellens och konkurrensstatens logik. *Pedagogisk forskning i Sverige*, 28(1–2), 100–120. <https://doi.org/gs53m3>
- Gustafsson Nyckel, J. (2024). Vägen till det undervisande fritidshemmet. I B. Haglund, J. Gustafsson Nyckel, & K. Lager (Red.), *Fritidshemmets pedagogik i en ny tid* (s. 48–64). Gleerups.
- Haglund, B. (2015). Pupil's opportunities to influence activities: a study of everyday practice at a Swedish leisure-time center. *Early Child Development and Care*, 185(10), 1556–1568.
<https://doi.org/f3nhvn>
- Haglund, L. (2019). The Need for Care: A Study of Teachers' Conceptions of Care and Pupils' Needs in a Swedish School-Age Educare Setting. *International Journal for Research on Extended Education*, 7(2), 191–206. <https://doi.org/gjc8nz>
- Halldén, G. (2003). Barnperspektiv som ideologiskt eller metodologiskt begrepp. *Pedagogisk forskning i Sverige*, 8(1–2), 12–23.
<https://open.lnu.se/index.php/PFS/article/view/1196>
- Hjalmarsson, M. (2018). The presence of pedagogy and care in leisure-time centers' local documents: Leisure-time teachers' documented reflections. *Australasian Journal of Early Childhood*, 43(4), 57–63.
<https://doi.org/10.3316/informit.216520830836870>
- Hjalmarsson, M., & Löfdahl, A. (2014). Omsorg i svenska fritidshem. *BARN*, 32(3), 91–105. <https://doi.org/g5bn7x>
- James, A., & Prout, A. (2015). *Constructing and Reconstructing Childhood: Contemporary Issues in the Sociological Study of Childhood* (3 uppl.). Routledge.
- Lager, K. (2021). "Som kompisar, fast vuxna": relationens betydelse för barns aktörskap i fritidshem. *BARN*, (2–3), 29–45.
<https://hv.diva-portal.org/smash/get/diva2:1613250/FULLTEXT01.pdf>
- Noddings, N. (2013). *Caring - A Relational Approach to Ethics & Moral Education* (2 uppl.). University of California Press.
- Noddings, N. (2010). *The Maternal Factor. Two Paths to Morality*. University of California Press.
- Perselli, A.-K., & Haglund, B. (2022). Barns perspektiv och barnperspektiv: en analys av utgångspunkter för fritidshemmets undervisning. *Pedagogisk forskning i Sverige*, 27(2), 75–95. <https://doi.org/gqprtk>
- SFS (2010:800). Utbildningsdepartementet.
https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/skollag-2010800_sfs-2010-800
- Skolverket. (6 maj 2024a). *Tillsynsansvaret*.
<https://www.skolverket.se/regler-och-ansvar/ansvar-i-skolfragor/tillsynsansvaret#h-Forskolorsskolorsochfritidshemstillsynsansvar>
- Skolverket. (2022). *Läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet 2022*. Skolverket.
<https://www.skolverket.se/getFile?file=9718>
- Skolverket. (2024b). *Elever och personal i fritidshem Läsåret 2023/24*. Skolverket.
<https://www.skolverket.se/download/18.520e970a18ea633a3176/1712228464587/pdf12642.pdf>
- Unicef. (1989). *Konventionen om barnets rättigheter*. UNICEF Sverige.
- Uprichard, E. (2008). Children as 'Being and Becomings': Children, Childhood and Temporality. *Children and Society*, 22(4), 303–313.
<https://doi.org/bqsrwf>
- Vetenskapsrådet. (2024). *God forskningssed*. God forskningssed 2024 – Vetenskapsrådet.
- Wærness, K. (1984). The Rationality of Caring. *Sage*, 5(2), 185–211.
<https://doi.org/cg88kv>

Et vuggestuepædagogisk samarbejde i skoven

– om rummelig langsomhed, etisk sanselighed og gensidig omsorg

Niklas Alexander Chimirri,
Dipl.-Psych., ph.d., Lektor på Institut for
Mennesker og Teknologi, Roskilde Universitet
chimirri@ruc.dk

Cathrine Falk,
studerende på Socialpsykologi og Læring,
Institut for Mennesker og Teknologi,
Roskilde Universitet
cathrinef@ruc.dk

Sanne Thyrgaard,
pædagog, Børnehuset Tinsoldaten
syj@hvidovre.dk

Mette Vinter-Hansen,
pædagogisk leder, Børnehuset Tinsoldaten
mvha@hvidovre.dk

Resumé

Artiklen tager udgangspunkt i et afsluttet 2-årigt pædagogisk projekt, hvor to af forfatterne kørte vuggestuegrupper ud i en forstadsskov på ladcykler, for at tilbringe 2-6 timer derude, uanset årstiden. Forskeren blev inviteret ind for at hjælpe med bedre at begribe Skovbandens udviklings- og læreprocessernes sanselige rigdom, som pædagogerne oplevede da de var i skoven med børnene. Ved at analysere og begrebsliggøre projektets samarbejdspraksis på tværs af professioner, alder og arter, sigter artiklen særligt mod at diskutere, hvordan en omsorgsfuld pædagogisk-analytisk praksismetodologi åbner op for bedre at kunne erfare verdens imødekommenhed i den menneskelige hverdag, gennem begreberne rummelig langsomhed, etisk sanselighed, og netop gensidig omsorg.

Nøgleord: Langsomhedspædagogik, stedspædagogik, teleogenetisk samarbejde, gensidig omsorg

Abstract

Taking the crèche to the woods: on spacious slowness, ethical sensitivity, and mutual care

The article presents a 2-years lasting pedagogical project conducted by two of the authors. It consisted of taking small groups of crèche children to the nearby suburban forest to spend 2-6 hours there, irrespective of the season. The academically employed main author was invited into this practice to help put words to the development and learning processes' richness that the two initiators sensed was promoted by the project's forest encounters. The collaboration's methodology was itself characterized by processes of mutual learning and caring across ages and species, thus opening for collaboratively grounding pedagogical-analytical concepts that emphasize how we as human beings can experience a forest's caring invitations.

Keywords: Slow pedagogy of place, teleogenetic collaboration, mutual care

Artiklen kan findes på
<https://tidsskrift.dk/FPPU>
DOI: 10.7146/fppu.v9i1.156767

Hvad vores pædagogik sigter mod, er at lære sammen med børnene, hvordan vi kan stille os til rådighed for skovens imødekommenhed

Indledning

"Hvad vores pædagogik sigter mod, er at lære sammen med børnene, hvordan vi kan stille os til rådighed for skovens imødekommenhed"

Citatet stammer fra pædagog Sanne Thyrgaard, der sammen med sin kollega, Mette Vinter-Hansen, kørte grupper af tre til seks vuggestuebørn på ladcykler ud til det nærmeste skovområde i en københavnsk forstad for at tilbringe to til seks timer derude, uanset årstiden. Mette og Sannes projekt, Skovbanden, forløb over to år. Formålet med nærværende artikel er at analysere og begrebsliggøre den praksis, som de to pædagoger (og medforfattere til denne artikel) udviklede i samarbejdet med børnene og skovens øvrige arter, dvs. dens planter og dyr. Det er en pædagogisk-analytisk hverdagspraksis, der kan hjælpe med bedre at begribe, hvordan vi mennesker i fællesskab kan lære at stille os til rådighed for og dermed bedre imødekomme den øvrige verdens imødekommenhed, dvs. med bedre at begribe, hvordan vi bliver inviteret ind i at erfare verdenens sanselige rigdom.

De to pædagogers nysgerrighed over deres egen hverdagspraksis var grundlag for at invitere praksisforsker og medforfatter Niklas A. Chimirri ind i det samarbejde, de gradvist havde udviklet sammen med børnene og deres sted i skoven (se billede 1). Niklas' deltagelse bestod i at holde analyserende samtaler med Mette og Sanne, enten mens børnene sov i teltene eller senere i institutionen. Derudover deltog han i det pædagogiske fællesskabs engagementer som leg, mad og sange. Om hans deltagelse var mere observerende eller indgribende afhang af, hvordan han følte sig inviteret ind af de tilstedeværende aktører. Han deltog også ved at koordinere nærværende artikel, i udvidet

samarbejde med studerende og medforfatter Cathrine efter afsluttet projektforsløb, og ved at sikre, at projektet i alle dets faser fulgte Uddannelses- og Forskningsministeriets kodeks for integritet i forskning. I denne sammenhæng blev der indhentet forældres skriftlige samtykke ifm. deres børns deltagelse i projektet, samt en løbende, situeret forhandling af samtykke med børnene (for en uddybning af en situeret tilgang til etisk symmetri med børnene, se bl.a. Chimirri, 2019).

Billede 1: Skovbandens sted i skoven

På grundlag af dette forskningssamarbejde vil vi i fællesskab i nærværende artikel argumentere for, at den pædagogiske fremgangsmåde i projekt Skovbanden taler ind i aktuelle debatter om at fremme bæredygtige pædagogikker (fx Husted, Jørgensen & Madsen, 2023; se også temanummer 20(3) i *Nordisk Barnehageforskning* fra 2023) ved

at grundlæggende gentænke det relationelle samspil mellem børn, voksne og andre arter i skoven (Common Worlds Research Collective, 2020) samt dets tids- og stedsspecifikke forudsætninger (Payne & Wattchow, 2009). Med inspiration i et feministisk omsorgsetisk perspektiv (Tronto, 2017; Puig de la Bellacasa, 2017), såvel som multisensoriske metoder i pædagogisk praksis (Falkenberg & Sauzet, 2023), foreslår vi at gå sammen på tværprofessionel, tværgenerationel og tværartslig opdagelse i gensidige omsorgs- og udviklingsprocesser.

Mød Skovbanden

Sanne og en tidligere kollega havde fundet 'deres' sted i skoven et godt stykke tid før Skovbandeprojektet. De havde været på ugentlige ture derud for at gennemføre planlagte aktiviteter. Frokostmadpakken var også med. Stedet virkede perfekt til vuggestuebørn, fordi fyrreskovens bund var belagt med bløde fyrrenåle og ikke så meget krat, så det var fremkommeligt for de små ben og forblev relativt tørt. I 2021 blev deres institution så tildelt socioøkonomiske midler fra Regeringens 1000 dages program. Dette var startskuddet for Mette og Sannes videreudvikling hen imod Skovbanden, da midlerne gav en opnormering af personale og gjorde det muligt til bl.a. at købe ladcykler, heldragter og andet relevant udstyr. Intentionen med projektet var at styrke børnenes motoriske udvikling og det sociale nærvær ved at komme i skoven nærmest hver dag.

Mette og Sanne opdagede hurtigt, at planlagte aktiviteter var unødvendige, da skoven i sig selv indbød til rige muligheder for fordybelse og udforskning, når man var jævnlige derude. Det vigtigste var, at de var sammen med børnene om at skabe et udforsknings- og mulighedsrum for børnene, fx ved at placere sig med lidt afstand til hinanden for at skabe et trykt markeret rum i det åbne landskab, hvor børnene kunne gå på opdagelse. Sammen med børnene etablerede de gradvist en form for rute gennem stedet, som skabte en genkendelighed og et fælles sprog for deres daglige opdagelsesrejse: fra picnic-træet hen imod den træstump, et barn havde døbt 'Tigeren', til den unge fyrretræsplantage, forbi trævippen og den mudrede stump, som husede både tudser og masser af biller, hen til hulen, hvor man kunne sidde overfor hinanden, fortælle historier og synge sammen.

Men tilstedeværelsen i skoven handlede ikke kun om at opdage og indtage steder, der inviterede til børnenes forskellige aktiviteter. En anden væsentlig optagethed var at have fokus på ro, på at færdes langsomt i skoven, hvor de ikke havde travlt, da dagens rytme i høj grad var bundet op på børnenes dagsform: man kunne spise og sove efter børnenes behov. Dvs. der var hele tiden god tid til at være sammen med børnene og hinanden som pædagogisk nysgerrige kolleger.

Billede 2: Et barn viser Mette, hvordan de små træer inviterer til gemmeleg

Niklas blev kontaktet ca. et år inde i projektet med et ønske om at understøtte artikulationen af skovprojektets pædagogiske værdi, mens han var i gang med et forskningsprojekt, der undersøgte sanselig udvikling i det daginstitutionspædagogiske møde mellem børn og natur vha. omsorgsetiske begreber. Under Niklas' tre besøg i skoven blev hans opmærksomhed og deltagelse særligt rettet mod at begribe, hvordan vuggestuebørnene selv inviterede både hinanden, de voksne og skovens dyr, planter og øvrige materialer ind i deres engagementer, deres udforskning af og leg med skovens muligheder, og hvorvidt disse invitationer muligvis var stedsspecifikke. Til dette formål havde han særligt fokus på børnenes nonverbale kommunikation, deres gestik, ansigtsudtryk, lyde, og deres kropslige orienteringer (Juhl, 2019) ved at følge med i og stille sig til rådighed for børnenes invitationer til samarbejde. Denne fremgangsmåde var selvfølgelig ikke ukendt for Mette og Sanne, da etableringen af en meningsfuld kommunikation, særligt med vuggestuebørn, netop kræver det at stille sig til rådighed for børnenes engagementer, fx når et barn trækker Mette ind i den unge fyrretræsplantage og starter en gemmeleg mellem de små træer i fællesskab med andre børn (se billede 2). Som vi vil argumentere for på

de kommende sider, er denne fremgangsmåde dog ikke kun relevant for at gå på opdagelse i børnenes *motiver* (se fx Hedegaard & Edwards, 2023), deres *livsførelse*, *intentioner* og *samspil* (fx Stanek, Røn Larsen & Mikladal, 2018). Den er også relevant for at lære sammen med hinanden, hvordan man kan være i og blive til med skoven på omsorgsfulde måder ved at være åben for dens invitationer: for træstumpens mudder, som kan formes til figurer (se billede 3), for de tudser, der bor under træstumpen og kontakter de menneskelige gæster gennem deres dybe lyde, for skovskaderne og egerne, der titter frem, når Skovbanden forholder sig helt stille (se billede 5).

Billede 3: Skal vi forme noget ud af træstumpens mudder?

I det senere samspil med Niklas kom Mette og Sanne særligt til at fokusere på roens vigtighed, der rammesatte oplevelsen af tid og rum i skoven. Med inspiration i langsomhedspædagogikken (Winther, 2023; Clark, 2022; Payne & Wattchow, 2009), foreslår vi at betegne dette som *rummelig langsomhed*, da langsomheden skal kunne rummes som betydningsfuld for alle deltagende parter. Dette kræver dog, at man er indstillet på at sanse anderledes end man ofte gør i hverdagen, på en mere følsom og åben måde, med en form for *etisk sanselighed*. Denne sanselighed kræver en åbenhed og har en skrøbelighed i sig, som skal ses som produktiv og inviterende, selvom den kan virke angstprovokerende pga. dens uforudsigelighed (Tronto, 2017).

På de kommende sider nærmer vi os skrøbelighedens produktivitet gennem den subjektvidenskabelige psykologis praksisforskning, hvis åbne og udforskende metodologi kan betegnes som et *teleogenetisk samarbejde* (Chimirri, 2019), hvis formål er at finde ud af, hvordan vi i fællesskab vil udvikle hinanden og verdenen. Den feministiske omsorgsetik hjælper os slutteligt med at fastslå, at menneskets (og menneskets videns) skrøbelighed kun kan forstås som produktivt, hvis vi har tillid til hinanden og verden, hvor vi kan være omsorgsfulde over for hinanden og verden, selvom man kan misforstå og blive misforstået i forsøget på at drage omsorg for andre og for verden. Denne *gensidige omsorg* argumenterer vi for, er udgangspunkt og slutmålet for det alternative menneske-verden-syn, som Skovbandeprojektet inviterede til.

Mod en udviklende samarbejdspraksis på tværs

Niklas' udgangspunkt for at med-udforske stedet i skoven og Skovbandens pædagogiske praksis bunder i en forskningstradition, som kan betegnes som en udviklende praksisforskning, der undersøger problemer inde fra de berørte personers hverdagsliv. Dertil indgår man i *gensidige læreprocesser* på tværs af de praksisser, forskellige mennesker bidrager forskelligt til, inkl. børn (Højholt & Kousholt, 2011).

Billede 4: Teleogenetisk samarbejde, eller: At gå sammen på opdagelse i, hvad verden inviterer til

I arbejdet med sådan en tilgang blev Niklas interesseret i Mette og Sannes forståelse af børnenes oplevelser af, hvad de kan gøre i et skovområde, ift. det de ønsker at engagere sig i. For at få et meningsfuldt indblik heri, måtte Niklas deltage i skovpraksissen, og på egen krop opleve, hvad der var muligt og besværligt for de forskellige børn og voksne (inkl. ham selv), når de var sammen i skoven. Samtidigt holdt han sig hverken tilbage med at spørge ind til de andres (børn og voksne) oplevelser eller at dele sine indtryk og indledende analyser, når de andre inviterede til det. Dette er afgørende for et teleogenetisk samarbejde bestående af utællelige gensidige læreprocesser (Chimirri, 2019; se billede 4).

Denne udforskende videnskabelige fremgangsmåde ligner vuggestuepædagogers tilgang til læring, der tager afsæt i børnenes daglige liv, engagementer og invitationer. Det indebærer at lytte omhyggeligt og omsorgsfuldt til hinanden, og at forpligte sig til at forsøge at forstå andres intenderede bidrag til udviklingen af verden (Hedegaard & Edwards, 2023). Det kræver bl.a. tid og rum til fælles fordybelse, og er et eksempel på, hvordan man kan praktisere en mere langsom, meningsgivende pædagogik. I Clarks bog om langsomhedspædagogik citeres en pædagog, som netop understreger, at der er brug for en mere gensidig forståelse af læring for at kunne modstå tidspres og give rum til overraskelse og nysgerrighed (Clark, 2022, s. 58). Ifølge Clark forudsætter dette 'timefulness'; tid til at udforske hinandens udsagn og invitationer, og et 'unhurried environment'; omgivelser der ikke presser sig på eller pådutter aktivitet(er). Eller kort sagt: Langsomhed kræver rummelighed og rummelighed kræver langsomhed.

Billede 5: At kunne rumme skovens invitationer kræver langsomhed – Sanne og skovskaden

Formålet med den gensidige læring mellem børn og voksne, akademikere og andre praktikere, handler om at vende forskellige, eller endda modstridende, forståelser af vores fælles betingelser for fælles handling.

Vi forfattere vil påstå, at pædagogisk praksis i et demokratisk samfund netop består af at praktisere og øve sig på etisk sanselig vis i disse forhandlinger, og derved forpligte sig til at gensidigt ville forstå hinanden for at videreudvikle samfundet sammen på maksimalt omsorgsfulde måder.

Omsorg må være for alle: Trontos demokratiske 'caring with'

I det følgende vil vi uddybe, hvorfor og hvordan begrebet 'omsorg' er afgørende for de hidtil beskrevne udforskende forhandlinger i børn og voksnes samarbejde, hvor børnenes forståelser og bidrag er lige så vigtige som de voksnes (se Chimirri, 2019, for en omfattende diskussion af symmetrisk samarbejde i børneforskningen).

I løbet af de sidste årtier, har feministiske forskere udviklet en gensidig relationel forståelse af omsorg: her er omsorg en grundlæggende del af alle stadier af et menneskes liv. I første omgang defineres fire faser af omsorg, der betinger hinanden på gensidig vis (se Fisher & Tronto, 1990): 1. *caring about*, hvor uopfyldte omsorgsbehov hos en person eller en gruppe identificeres; 2. *caring for*, hvor en person eller en gruppe tager ansvar for at opfylde omsorgsbehovene; 3. *caregiving*, selve omsorgsarbejdet der udføres for at opfylde omsorgsbehovet; 4. *care receiving*, den respons, der gives (eller ikke gives!) til omsorgspersonen. Det er vigtigt at understrege, at disse faser er dynamiske, fordi 'behov' her hverken er biologisk determineret eller en statisk størrelse, eller bundet til et individ alene. I stedet skal det forstås som fundamentalt relationelt og *kommunikativt*. I vores læsning er et behov blot et momentant udtryk for en kropslig orientering, som skal fortolkes, og derfor kan den også let misfortolkes.

Når vi prøver at forstå, hvorfor ét af Skovbandens børn kaster en grankogle i retningen af et andet barn: er det så et udtryk for, at barnet vil skade den anden? Kunne det bare være en måde at lede opmærksomheden hen på sig selv, eller er det en invitation til fælles leg? Eller måske var retningen af kastet utilsigtet, eller blot et ønske om at finde ud af, hvor langt barnet kunne kaste grankoglen? Vi ved det ikke med sikkerhed, men vi kan kommunikativt få indblik i barnets orienteringer ved at være med til at kaste med grankogler sammen, hvor vi muligvis kan tilnærme os barnets intention og dens relevans for fremtidig fælles handling. Vi kan altid forsøge at give aktiviteten en mere kollektiv og potentielt omsorgsfuld orientering ved at gøre grankoglekast til en kvalitativt rigere aktivitet, der inviterer til at have det godt med hinanden (Rasmussen et al. 2019), til bevægelse og meget mere, uanset alder.

Senere tilføjede Tronto en femte fase, *caring with*, der fremhæver de radikale politiske implikationer af denne relationelle og dynamiske forståelse af omsorg (Tronto, 2017). Den demokratiske samfundsorganisering og omsorg hænger uløseligt sammen, da de begge tager hensyn til, at alle mennesker er grundlæggende *skrøbelige* og *sårbare*, og har brug

Ved at være tilstedeværende og både føle og udtrykke følelsen af god tid og nærvær, (gen) fandt pædagogerne Mette og Sanne en sanselighed over for skoven og dens dyr og planter, samt for børnene og hinanden

for andre igennem hele livet, på forskellig vis og på mere eller mindre synlige måder. *Alle* menneskelige væsener er afhængige af andres omsorg i alle stadier af deres eksistens – ikke kun børn pga. deres angivelige 'umodenhed', eller ældre mennesker pga. alderssygdomme.

Det er takket være vores medmennesker, at vi kan regne med, at omsorg ydes og opretholdes samfundsmæssigt, så en form for frihed og uafhængighed kan opleves individuelt. Men spørgsmålet om, hvordan bl.a. forskning og daginstitutionspædagogik konkret fremmer samfundsmæssigt *caring with* i praksis og derved er med til at producere *tillid* og *solidaritet*, som ifølge Tronto er to grundlæggende søjler i et velfungerende demokrati, forbliver en metodologisk gåde. Det korte svar, som vi med baggrund i vores erfaringer med Skovbandeprojektet kan give, er: vi har brug for at kunne *opleve* den løbende cyklus af omsorg, lægge mærke til den, mærke eller sanse den som en kropslig orientering, samarbejde om den som noget, der giver vores gensidige kommunikation og handling en normativ og samtidig ikke-determinerende retning.

I vores øjne er daginstitutioner i demokratiske samfund, i fællesskab med familierne og lokalsamfundet, med til at sørge for *caring with*: en cyklus af omsorg, hvor børn kan regne med at modtage omsorg og samtidig være en del af at opretholde og udvikle cyklussen. Dog er det centralt at gøre det endnu tydeligere, at de dermed medproducerer samfundsmæssig tillid og solidaritet, også som vuggestuebørn. Men hvordan kan man arbejde henimod denne fælles sag i praksis? Som vi illustrerer nedenunder, består det *første trin* af, at man systematisk anerkender *børn*, ikke bare som omsorgsmottagere, men også *som omsorgsgivere*. Hver dag yder børn omsorg. Ikke kun til yngre børn eller

jævnaldrende, dyr og dukker, men også til voksne. Skovbandeprojektet ville aldrig have fungeret, hvis Mette og Sanne ikke havde lært at se børns omsorgsbidrag, mærke dem, sanse dem – og respondere på omsorgsfulde måder til, hvordan børn selv yder *responsiv omsorg* (se Winther-Lindqvist, 2023).

Som vi i de sidste afsnit vil vende tilbage til, kræver denne gensidige omsorg i pædagogisk arbejde både en rummelig langsomhed og en etisk sanselighed for at kunne blive opdaget. Og begge kan trives og samarbejdes om på særlige måder i samspil med de levende betingelser, som bl.a. en skov inviterer til. I diskussionens *andet trin* argumenterer vi derfor for, at gensidigheden i omsorgsrelationer ikke er begrænset til det menneskelige samspil. Faktisk overser vi nogle helt centrale parter i de gensidige omsorgsprocesser, hvis vi begrænser vores analytiske og pædagogiske blik til de menneskelige invitationer og mulige orienteringer. Vi mister ikke mindst blik for, hvordan den responsive omsorg også kan være afgørende og skal sikres i fremtiden, som Winther-Lindqvist (2023) vil sige: på *proaktiv* vis. For netop at opretholde alle de mere-end-menneskelige leveprocesser, som de menneskelige processer er dybt forbundet med (Haraway, 2016), ikke mindst gennem vores pædagogiske engagementer (Common Worlds Research Collective, 2020).

Hvordan omsorgen kan sanses og pædagogisk samarbejdes om i skoven

Ved at være tilstedeværende og både føle og udtrykke følelsen af god tid og nærvær, (gen)fandt pædagogerne Mette og Sanne en sanselighed over for skoven og dens dyr og planter, samt for børnene og hinanden. At kunne udvikle denne sanselighed oplevede de som dybfølt

omsorg og varme – en form for kærlighed til naturens elementer og ikke mindst til børnene. De pædagogisk-analytiske samtaler om omsorgsbegrebet mellem Mette, Niklas og Sanne øgede fokus på skoven som mulig omsorgsgiver, og på børnene som omsorgsgivere til de voksne. Pædagogerne kom til at opleve stedets dyr som deres venner, og sammen med børnene lærte de at udvise ro og at være stille, så dyrene havde tillid til at kunne komme tæt på. De oplevede en tættere tilknytning med børnene, selvom begge i starten var nervøse for ikke at være relationelt tilknyttet en stue. Børnene glædede sig til skovdagene, og ville tydeligvis gerne med. Og de faldt hurtigt og trygt i søvn, når de blev puttet i soveposerne i teltene.

Særligt det sidstnævnte illustrerer **første trin** i arbejdet mod en maksimal demokratisk cyklus af omsorg, som alle generationer kan regne med og bidrage ligeligt til. Det indebærer at lære, at vi kan lære meget af børn, hvis vi handler sammen med dem på baggrund af hver vores invitationer. Mette og Sanne troede ikke i første omgang, at det lille område af unge fyrretræer ville blive et relevant sted at udforske sammen med børnene, indtil den dag, hvor ét af børnene orienterede dem mod området (se billede 2). Gradvist, ligesom den barnedøbte "Tiger", blev området med de unge fyrretræer en integreret del af ruten.

Under Niklas' deltagelse i Skovbanden, virkede disse rutiner relativt stabile. De facto tilpassede Mette og Sanne dog detaljerne for deres tur i skoven løbende fra dag til dag, og nogle gange hele den etablerede rækkefølge – ved at lære med børnene om deres skiftende orientering og invitationer. Sådant en læring kræver selvfølgelig opmærksomhed, men først og fremmest kræver det at være med i de aktiviteter, som børnene (eller andre relevante deltagere) selv er engageret i, på en rummelig og sanselig måde, og derefter at følge op på deres invitationer til at blive en del af og drage omsorg for det, vi vil med hinanden. Mette og Sanne skabte dermed en samarbejdspraksis, med hinanden, børnene og Niklas, hvori den pædagogiske etos bestod af, at de selv inviterede ind til et sted, ind i rutiner, ind i aktiviteter, som tillod at deltage i hinandens engagementer på omsorgsfulde måder. Med andre ord, til et sted, der tillader en gensidig udveksling af invitationer til at deltage i et slags teleogenetisk samarbejde: i demokratiske forhandlinger om hverdagens udviklings- og læreprocesser.

Det **andet trin** forudsætter, at vi forstår mere-end-menneskelige relationer som indlejrede i den menneskelige gensidige omsorg. Selvom vi selv er en del af naturen, er vores daglige sprog ikke gearret til at give den form for væren-i-verden mening, den del der fremstår 'ikke-menneskeligt', eller snarere: *mere-end-menneskeligt* (Puig de la Bellacasa, 2017). Ved at invitere børnene til at være stille sammen i nogle minutter, inviterede Mette, Sanne og børnene nogle af de mindre sete skovbeboere til at hilse på det menneskelige besøg: lige pludselig kunne en

spætte høres, måske endda observeres, eller egernet med den store hale kigge forbi. Jo oftere Skovbanden vendte tilbage, jo oftere kom nogle af de samme skovbeboere frem. Var det kun fordi fuglene og egerne forventede at få flere brødkrummer af deres menneskelige besøgende? Kunne idéen om gensidig omsorg, der fremhæver det relationelle og sårbarheden i det menneskelige møde med adskillige aktører og kræver en form for rummelig langsomhed, ikke også være relevant for bedre at kunne forstå og udtrykke mødet, eller endda samarbejdet, mellem mennesket og andre arter? Hvis ja, kan vi gøre dette samarbejde til en systematisk del af vores demokratiske omsorgspraksisser, ikke mindst i vuggestue-/børnehaveinstitutioner?

Konkluderende bemærkninger og en invitation til gensidig omsorg

I ovenstående argumenterede vi for, at deres sted i skoven var med til at udvikle Skovbandeprojektets pædagogiske praksis – en praksis som inviterede til og hjalp med at udfolde en gensidig omsorgsfuld udviklingsproces, der udspillede sig på tværs af alder og på tværs af menneskelige og mere-end-menneskelige kræfter. Praksissen blev vedligeholdt af pædagogerne Mette og Sanne gennem at skabe rammer præget af rummelighed og sanselighed for vuggestuebørnene, hvor de var orienterede mod at 'stille sig til rådighed' for børnenes invitationer, samt for skovens mulige imødekommenhed og invitationer.

Udover at gå på opdagelse sammen med børnene i hinandens kropslige orienteringer, blev Skovbanden også væsentlig optaget af roen i skoven og hvordan den inviterede til, at de kunne færdes roligt i skoven, hvor de kunne følge hinandens blikke og bevægelser i stedet for at skulle skynde sig igennem en plan. I det senere analytiske samarbejde med Niklas, blev der særligt sat fokus på vigtigheden af denne ro, samt dens tidlige og stedsige kvaliteter, som vi foreslår at betegne som *rummelig langsomhed*. Den rummelige langsomhed indebærer at sanse på en anden måde end man plejer i hverdagen, hvor man forholder sig mere følsom og åben: en form for *etisk sanselighed*. I den etiske sanselighed ligger der en skrøbelighed, der på samme tid er produktiv, fordi den er inviterende, selvom den medfører uforudsigelighed. Skrøbeligheden består af at have tillid til, at der drages omsorg for én, selvom man kan misforstå hinanden i forsøget på at drage omsorg for hinanden, ikke mindst fordi vi hver især oplever verdenen forskelligt. Dette foreslår vi at kalde for *gensidig omsorg*, hvilket både udgør udgangspunktet og slutmålet for Skovbandeprojektet.

Ved at fordybe sig i fællesskab, og ved at lytte omsorgsfuldt til hinandens perspektiver og prøve at forstå hinanden på rummelig og etisk sanselig vis, kan man modstå accelerationstendenserne på det pædagogiske område og dermed praktisere en mere langsom og meningsgivende pædagogik. Mette og Sanne arbejder fortsat videre med den langsomhed, som de oplevede i skoven – selvom de aktuelle betingelser ikke tillader at tage regelmæssigt på tur. Sammen med deres

kolleger arbejder de med at tage dens rummelige og sanselige kvaliteter med ind i en almindelig hverdag i en integreret daginstitution. Langsomheden starter ved den enkelte medarbejder, som skal være til stede i nuet, hvor nærværet med børnene prioriteres og andre praktiske ting lukkes ude. Det handler i høj grad om at i fællesskab dyrke en imødekomende indstilling hos de voksne og følelsen af at have 'tid nok'. Mette og Sanne inviterer til at lade tid være tid; de lader tingene tage den tid, det tager. De oplever, at når de voksne bevæger sig stille og roligt og har tid til at blive siddende ved legen, så gør børnene det samme. Derved opstår der flere rolige stunder i løbet af dagen. Når der er sygdom eller kursus, hvor der er færre hænder omkring børnene, siger de til hinanden 'vi skal være her hele dagen – vi når det nok'. Når de voksne tager det stille og roligt, inviterer det børn og andre til at gøre det samme.

Det pædagogiske personale placerer sig omkring på legepladsen, ligesom Mette og Sanne gjorde i skoven. Her oplever vuggestuebørnene at være trygge til at udforske legepladsen på egen hånd, men hvor de stadig kan se de voksne, som måske smiler eller vinker til barnet for at sige 'jeg er lige her – jeg ser dig'. De taler om, at det er som at være 'et træ' for børnene. De arbejder også med, at børnene ikke skal aktiveres hele tiden af de voksne, men at det er rigeligt 'bare' at sidde og

kigge op på himlen, lytte til fuglene eller kigge på tissemyrerne. De har fjernet aktivitetsplanerne, og deres faste pædagogiske aktiviteter er nu måltiderne i løbet af dagen. Resten af dagens aktiviteter er primært tilrettelagt efter børnenes tidligere og aktuelle invitationer, og især vuggestuen tager afsæt i børnenes dagsform, som fx hvornår de er trætte/sultne, men også når der er brug for løbeleg, eller bare at sidde stille og grave i sandkassen.

Ligesom forskningsinstitutioner har vuggestue-/børnehaveinstitutioner en unik social mulighed for at fremme gensidig omsorgsfuldt samarbejde. De kan skabe og meningsfuldt udvikle praksisser, der består af gensidige læreprocesser, ved omsorgsfuldt at imødekomme hinandens orienteringer og engagementer – ikke kun ved at lytte til hinanden, men ved aktivt at relatere til og handle med hinanden. Umiddelbart virker denne fremgangsmåde til at være primært relevant for pædagog-barn-relationer, men vi har argumenteret for, at den er lige så relevant for at udvikle relationer med alle andre medlemmer af fællesskabet, der engagerer sig i en demokratisk omsorgspraksis – i vores tilfælde forskeren, men i princippet også forældre, bedsteforældre, politikere, osv. Skovbanden kan derudover tjene som inspiration for, hvordan sådan en gensidig omsorg også kan rumme det menneskelige samarbejde med den mere-end-menneskelige verden.

Litteratur

- Chimirri, N. A. (2019). Specifying the ethics of teleogenetic collaboration for research with children and other vital forces: A critical inquiry into dialectical praxis psychology via posthumanist theorizing. *Human Arenas*, 2(4), 451-482.
- Clark, A. (2022). *Slow Knowledge and the Unhurried Child: Time for Slow Pedagogies in Early Childhood Education*. Routledge.
- Common Worlds Research Collective (2020). *Learning to become with the world: Education for future survival*. Education Research and Foresight Working Paper, 28. UNESCO.
- Falkenberg, H., & Sauzet, S. (red.) (2023). *Multisensoriske metoder og analyser: til undersøgelser af pædagogiske praksisser*. Samfundslitteratur.
- Fisher, B., & Tronto, J. C. (1990). Toward a feminist theory of caring. In E. K. Abel & M. Nelson (Eds.), *Circles of care: Work and identity in women's lives* (pp. 35–62). SUNY Press.
- Haraway, D. (2016). *Staying with the trouble: Making kin in the Chthulucene*. Duke University Press.
- Hedegaard, M., & Edwards, A. (2023). *Taking children and young people seriously: A caring relational approach to education*. Camp bridge.
- Husted, M., Jørgensen, N. J., & Madsen, K. D. (Eds.) (2023). *Bæredygtighed og dagtilbudspædagogik: eksperimenter, dilemmaer og læreprocesser*. Frydenlund.
- Højholt, C., & Kousholt, D. (2011). Forskningsamarbejde og gensidige læreprocesser. I C. Højholt (red.), *Børn i vanskeligheder – samarbejde på tværs* (s. 207-237). Dansk Psykologisk Forlag.
- Juhl, P. (2019). Preverbal children as co-researchers: Exploring subjectivity in everyday living. *Theory & Psychology*, 29(1), 46–65.
- Payne, P. G., & Wattchow, B. (2009). Phenomenological deconstruction, slow pedagogy, and the corporeal turn in wild environmental/outdoor education. *Canadian Journal of Environmental Education*, 14, 15–32.
- Puig de la Bellacasa, M. (2017). *Matters of care: Speculative ethics in more than human worlds*. University of Minnesota Press.
- Rasmussen, K., Chimirri, N. A., Juhl, P., & Gitz-Johansen, T. (2019). *Har du det godt? Om at have det godt i daginstitutionens hverdag*. Dafolo.
- Stanek, A. H., Røn Larsen, M., & Mikladal, S. S. (2018). *Små børns hverdagsliv – situeret pædagogisk faglighed i vuggestue og dagpleje*. Frydenlund Academic.
- Tronto, J. (2017). There is an alternative: *Homines curans* and the limits of neoliberalism. *International Journal of Care and Caring*, 1(1), 27–43.
- Winther, I. W. (2023). *Dvælende praksis som multisensorisk metode – med lup og langsomt tempo i felten*. I S. Sauzet, & H. Falkenberg (red.), *Multisensoriske metoder og analyser: til undersøgelser af pædagogiske praksisser* (s. 223-245). Samfundslitteratur.
- Winther-Lindqvist, D. A. (2023). *Omsorg i pædagogisk arbejde*. Hans Reitzels Forlag.

Forældreforståelser i pædagogisk praksis

– om forældresamarbejde i daginstitutioner

Allan Westerling,
ph.d., lektor, Institut for Mennesker og
Teknologi, Roskilde Universitet
allanw@ruc.dk

Pernille Juhl,
ph.d., lektor, Institut for Mennesker og
Teknologi, Roskilde Universitet
peju@ruc.dk

Resumé

Artiklen handler om forældresamarbejde i daginstitutioner og er baseret på analyser af surveydata (n=104) samt 4 gruppeinterviews med pædagoger (n=25) fra 6 daginstitutioner i to forskellige danske kommuner. I artiklen undersøger vi forståelser af forældre i pædagogisk praksis på småbørnsområdet. Analyserne viser, at pædagogisk personale oplever flertallet af forældre som imødekommende og engagerede. Når samarbejde med forældre alligevel kan opleves som vanskeligt, er det særligt i situationer, hvor samarbejdet handler om en bekymring for børn. I sådanne tilfælde trækker det pædagogiske personale på kategorier som 'overfølsomme' forældre, som kan stå i vejen for at møde forældrene åbent. Omvendt viser analysen, hvordan kategorierne opløses, når pædagoger får mulighed for at reflektere sammen og forholde sig mere udforskende til forældre.

Nøgleord: Forældresamarbejde, forældreskab, pædagogisk praksis, interviews, survey

Abstract

Understandings of parents in professional practice

The article is about parental collaboration in ECEC institutions. We draw on empirical material derived from survey data (n=104) as well as transcripts from four group interviews with staff (n=25) from six ECEC institutions (0-6 years of age) in two different Danish municipalities. The article explores pedagogues' experiences of encounters with parents. The analyses show that staff view the majority of parents as open and engaged. When collaboration with parents is perceived as challenging, it is particularly related to situations involving concerns about children. In such cases, staff tend to categorize parents as, for example, 'overly sensitive,' and such categories can hinder pedagogues from engaging with parents in nuanced ways. Conversely, we show how categories can dissolve when staff get the opportunity to reflect together.

Keywords: Parental collaboration, parenthood, professional practice, interviews, survey

Artiklen kan findes på
<https://tidsskrift.dk/FPPU>
DOI: 10.7146/fppu.v9i1.156768

Introduktion

Denne artikel sætter fokus på forældresamarbejde i daginstitutioner. I artiklen trækker vi på et empirisk materiale, som består af survey data (n=104) samt fire gruppeinterviews med pædagoger (n= 25) fra seks daginstitutioner i to forskellige danske kommuner på Sjælland. Det empiriske materiale er produceret i forbindelse med et forskningsprojekt i regi af Center for Daginstitutionsforskning. I projektet har vi undersøgt pædagogers samarbejde om børn på småbørnsområdet. Dette tema udspringer af vores tidligere forskning (fx Juhl, Westerling & Dannesboe, 2023), hvor vi gennem observationer af forældre og pædagogers daglige møder, er blevet opmærksomme på modsætninger i forældresamarbejdet. For eksempel har vi set, hvordan personalet i forbindelse med uformel garderobesnak ved afhentning interagerer med forældrene på andre måder, end når det pædagogiske personale instruerer forældre om opgaver – eksempelvis relateret til børns læring i hjemmet. Når pædagoger møder forældre i mere uformelle sammenhænge, er interaktionerne oftest karakteriseret ved dialog og udvekslinger om eksempelvis ferier, familiebesøg og familiens hverdagsrutiner. Dette står i modsætning til, når det pædagogiske personale giver instruktioner til forældrene om, hvordan de for eksempel skal lave aktiviteter hjemme, som har et særligt formål defineret af daginstitutionen. På den måde oplever vi, at der er en diskrepans mellem de forståelser af forældreskab, det pædagogiske personale trækker på i forskellige situationer, og vi har derfor spurgt til oplevelser af og erfaringer med forældre i daginstitutionens hverdag for at få adgang til de forståelser af forældre, pædagogisk personale trækker på.

Både vores egen og andres forskning peger på, at pædagoger synes, at forældresamarbejde er en stor og vigtig opgave, og samtidig en opgave, de finder vanskelig (Bach et al., 2020; Schmidt, 2017; Juhl, 2021).

Problemstillingens politiske og forskningsmæssige kontekst

I gennem de seneste år er forældre blevet udpeget som afgørende for deres børns fremtidige muligheder af såvel forskere (se fx Bleses et al, 2015,) som politikere (fx Ministeriet for Børn, Ligestilling, Integration og Sociale forhold, 2015). Rådet for børns læring (2017) skriver for eksempel: *"Hvad mor og far gør, eller ikke gør sammen med barnet, har store og blivende konsekvenser. ..."* (p. 22). Når forældre på denne måde politisk gøres til centrale aktører i institutionelle dagsordener, bliver familieliv til en central arena for opgaver - fx i forhold til børns sproglige færdigheder, som tidligere entydigt var daginstitutionens ansvar. Denne politiske ændring har ikke blot skabt nye opgaver for forældre men også for pædagogisk personale, fordi det er dem, der formidler de opgaver, forældre forventes at varetage på særlige måder som en del af familielivet. Forældresamarbejdet kommer med andre ord til at handle om at understøtte 'det rigtige forældreskab'.

Der er ikke mange studier, der undersøger, hvilke forståelser af familie, der trækkes på i befolkningen eller i pædagogisk praksis. Forskere har peget på, at forælderrollen i de senere år er blevet intensiveret (Lee, 2014; Akselvoll, 2022). Faber og Jørgensen (2023) viser, hvordan forældre allerede fra graviditeten præsenteres for en lang række forskelligartede risici, som kan true barnets sunde udvikling, og at forældres valg derfor er kritiske og har blivende konsekvenser for barnet. Dette fænomen kalder Lee (2014) for 'forældredeterminisme'. Andre forskere har undersøgt, hvad sådanne kulturelle strømninger betyder for, hvordan forældre tager opgaven på sig, og hvad samarbejdet med professionelle betyder for, hvilke positioner, der bliver tilgængelige for forældre (Hein, 2009). Forskere har tidligere den forbindelse peget på, at det særligt er mødre, der bliver positioneret som den primære forældrefigur, også kaldet 'modercentrisme' (Hays, 1996).

Analytiske og metodiske afsæt

Vi anvender et design, som både omfatter gruppeinterviews og survey. Vi henter inspiration fra vignetmetoden, som bruger både kvalitative og kvantitative metoder til udforskning af pædagogisk faglighed (Ejrnæs, 2006; Ejrnæs & Monrad, 2012). Vignetter er korte cases, som danner afsæt for interviews. Denne metode anvendes oftest til holdningsundersøgelser, men kan også bruges til at udgøre en detaljeret fælles kontekst for diskussion af og refleksion over faglige dilemmaer og fænomener (Ejrnæs & Monrad, 2012, p. 253). I vores projekt har vi konstrueret cases på baggrund af empiriske eksempler fra et tidligere projekt om forældres og pædagogers samarbejde (Juhl, Westerling & Dannesboe, 2023), som vi i denne undersøgelse har præsenteret det pædagogiske personale for i gruppeinterviews. Vi har anvendt et indlejret design (Bryman, 1988), hvor analyser af interviewet har bidraget til udvikling og kvalificering af spørgeskemaet. Samtidig anvendes analyserne af surveyet til at afdække udbredelsen af centrale kvalitative fund.

Vi har etableret fire interviewgrupper med pædagogisk personale (n=25) fra seks forskellige daginstitutioner (0-6 år) i to forskellige sjællandske kommuner; én større kommune fra Nordsjælland og en mindre kommune fra Midtsjælland. Vi rekrutterede disse to kommuner, fordi de i de senere år har haft et målrettet fokus på at styrke forældresamarbejdet i daginstitutioner. I disse kommuner kontaktede vi en række institutionsledere og bad dem formidle vores henvendelse til det pædagogiske personale. Blandt dem, der meldte sig, sammensatte vi fire interviewgrupper fra seks daginstitutioner (0-6 år). To af disse grupper blev sammensat på tværs af institutioner og to af grupperne bestod af pædagogisk personale fra samme institution. Hver gruppe bestod af seks personer med både uddannede pædagoger og medhjælpere. Interviewene blev optaget og transkriberet.

Gruppeinterviewene har taget afsæt i cases, som er empiriske eksempler på dilemmaer fra vores forskning. Herigennem kan vi præcisere og

kontekstualisere de problemstillinger i forældresamarbejde, vi ønsker at det pædagogiske personale skal tage stilling til og diskutere i interview-grupperne. På tværs af alle interviews har det pædagogiske personale taget stilling til de samme spørgsmål og cases. Deltagerne i interview-grupperne har diskuteret og udforsket de problemer og udfordringer, som vignetten har præsenteret. På den baggrund har vi analyseret de forskellige fortolkningsrepertoires, som deltagerne trækker på, og herigennem har vi undersøgt deres forståelser. På den måde giver det empiriske materiale, som har form af interviewudskrifter og surveybesvarelser, adgang til deltagernes oplevelser og erfaringer med forældre i daginstitutionens hverdag (Guldbrandsen, Seim & Østensjø 2014). Gennem det efterfølgende analytiske arbejde har vi udforsket nogle af de forældreforståelser, som produceres og reproducere i det pædagogiske felt. Gruppeinterviewene gav os således et "... udgangspunkt for at afdække både enigheder og uenigheder blandt de interviewede [og] til at afdække den forhandling om tolkning af casen og vurderingen af den, da casen giver en konkret kontekst for diskussionen" (Ejrnæs & Monrad, 2012, p. 29).

Vi har udviklet spørgeskemaet på baggrund af fund i gruppeinterviews og dermed kunne afdække udbredelsen af forståelser af forældre. Det har vi eksempelvis gjort med afsæt i et gruppeinterview, hvor det pædagogiske personale beskrev en situation, der blev genstand for en central diskussion af deres oplevelser af møder med forældre. Vi valgte at bruge situationen som case til at konstruere en vignette, som en bredere kreds af pædagoger blev bedt om at tage stilling til i survey'et. Casen præsenteres senere i artiklen. De svarkategorier, det pædagogiske personale fik præsenteret, blev formuleret i gruppeinterviewets diskussioner. En af medhjælperne sagde eksempelvis, at det kan opleves som en opgave at skulle 'opdrage forældrene' til at forstå, at der er andre børn at tage hensyn til i daginstitutionen end blot deres eget barn. En anden pædagog sagde, at en anden måde at se forældrenes handlinger på var, at de prøver at hjælpe deres barn. Disse udsagn blev brugt til at udarbejde konkrete svarkategorier. Se figur 1 nedenfor.

Surveyet blev distribueret elektronisk til de pædagogiske personale på 0-6 års området i de deltagende kommuner. I én kommune blev det pædagogiske personale kontaktet direkte på mail med et link til surveyet (N=263). 26 % af personalet (69 personer) svarede på surveyet. I den anden kommune blev alt pædagogisk personale i kommunen informeret om undersøgelsen via den fælles elektroniske platform. Det betød, at 750 personer fik adgang til linket. Fra denne kommune svarede i alt 35 personer (svarende til 4,7%). Samlet set svarede 104 respondenter fra de to kommuner på undersøgelsen.

Selvom undersøgelsen ikke er repræsentativ, giver den mulighed for at få undersøge systematik og mønstre i frekvensfordelingen i en større gruppe pædagogisk ansatte.

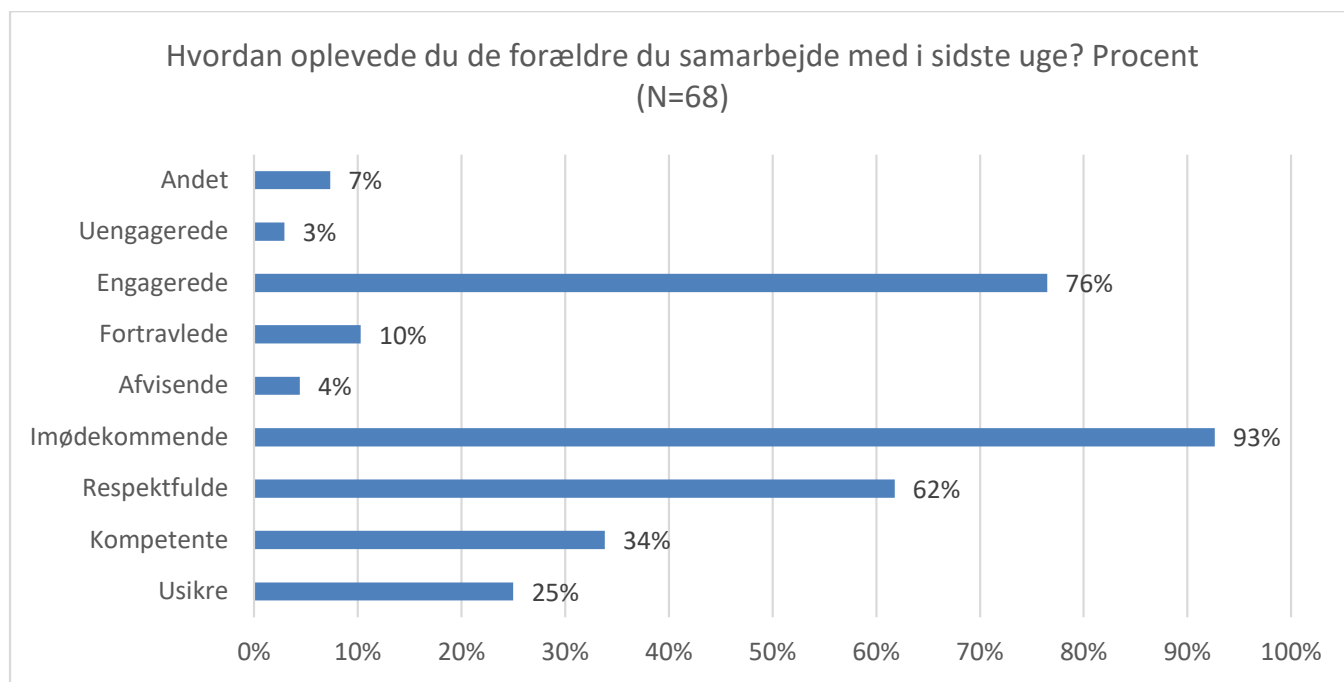
Projektets fokus på betydningsindholdet af forældrebegreber i pædagogik praksis trækker på diskurspsykologiens tilgang til studiet af diskursiv praksis og dermed rettes den analytiske opmærksomhed mod forhandlinger af fortolkningsrepertoires (Wetherell & Edley 2014). Fortolkningsrepertoires er kulturelle fortolkningsrammer, som det pædagogiske personale trækker på i interviewet, når de fortæller om deres oplevelser og diskuterer deres erfaringer med forældresamarbejde.

Analysestrategien anvendt på interviewmaterialet er at afdække de mønstre, der etablerer sig i gruppeinterviewenes diskussioner, når der tales om oplevelser med forældresamarbejdet. Vi forstår disse diskursive interaktioner som noget, der altid er knyttet til den sociale kontekst, som samtalerne handler om (her daginstitutionsfeltet). Vores analytiske fokus er på det, som det pædagogiske personale understreger som vigtigt i mødet med forældre. Spørgeskemasvarene analyseres deskriptivt ved at undersøge frekvensfordelingen på items, som både omfatter respondenternes erfaringer med konkrete forældre, og stillingtagen til den case, som de blev præsenteret for (Ejrnæs & Monrad, 2012).

Fra stereotypiske kategorier til nuancerede hverdagsforståelser

Vores analyser viser, at pædagogisk personale, når de overordnet beskriver deres oplevelser af forældre, trækker på kategorier som for eksempel "curlingforældre", "usikre", "konfliktsky" og "karriereførældre". Samtidig er det en pointe, at deltagernes forståelser af forældre bliver mere nuancerede, når de fortæller konkret om oplevelser med samarbejdet. Vores forskning peger på, at nuancerede forståelser af forældre forudsætter to betingelser; for det første, at pædagoger har mulighed for åbent at udforske forældres perspektiver, for det andet at pædagoger har konkret kendskab til børn og forældres familieliv. I interviews fortæller pædagoger om eksempler på, hvordan deres oplevelser af forældres motiver især udvides, når de får mulighed for at forholde sig udforskende og åbent til familieliv (Juhl, 2023).

I survey'et har vi spurgt det pædagogiske personale om, hvordan de oplever forældre i konkrete situationer i den institution, de arbejder i. Vi har både spurgt til det pædagogiske personales oplevelser med konkrete samarbejdssituationer i løbet af ugen op til survey'et, og vi har spurgt til deres erfaringer med forældre generelt i institutionen. 68 respondenter angiver, at de inden for den sidste uge har haft samarbejdet med mindst en af barnets forældre. Langt hovedparten af det pædagogiske personale oplevede forældrene som imødekommende, respektfulde og engagerede i de konkrete samarbejdssituationer (fx samtaler med forældre i forbindelse med afhentning af børn), mens kun en lille del svarede, at de oplever forældrene som uengagerede eller afvisende, som vist i figur 1.

Figur 1

Kilde: Forældreforståelser i pædagogisk praksis. Survey.

Dette svarer til det pædagogiske personales erfaringer med forældrene generelt i deres institution. Det er derfor det overordnede indtryk fra vores undersøgelse, at pædagoger oplever samarbejdet med flertallet af forældre, som positivt. Disse fund står i modsætning til, når det pædagogiske personale bliver bedt om at forholde sig til forældre, de ikke kender. Det viser sig eksempelvis, når de skal tage stilling til den case i survey'et, hvor forældre og pædagoger ser forskelligt på en situation.

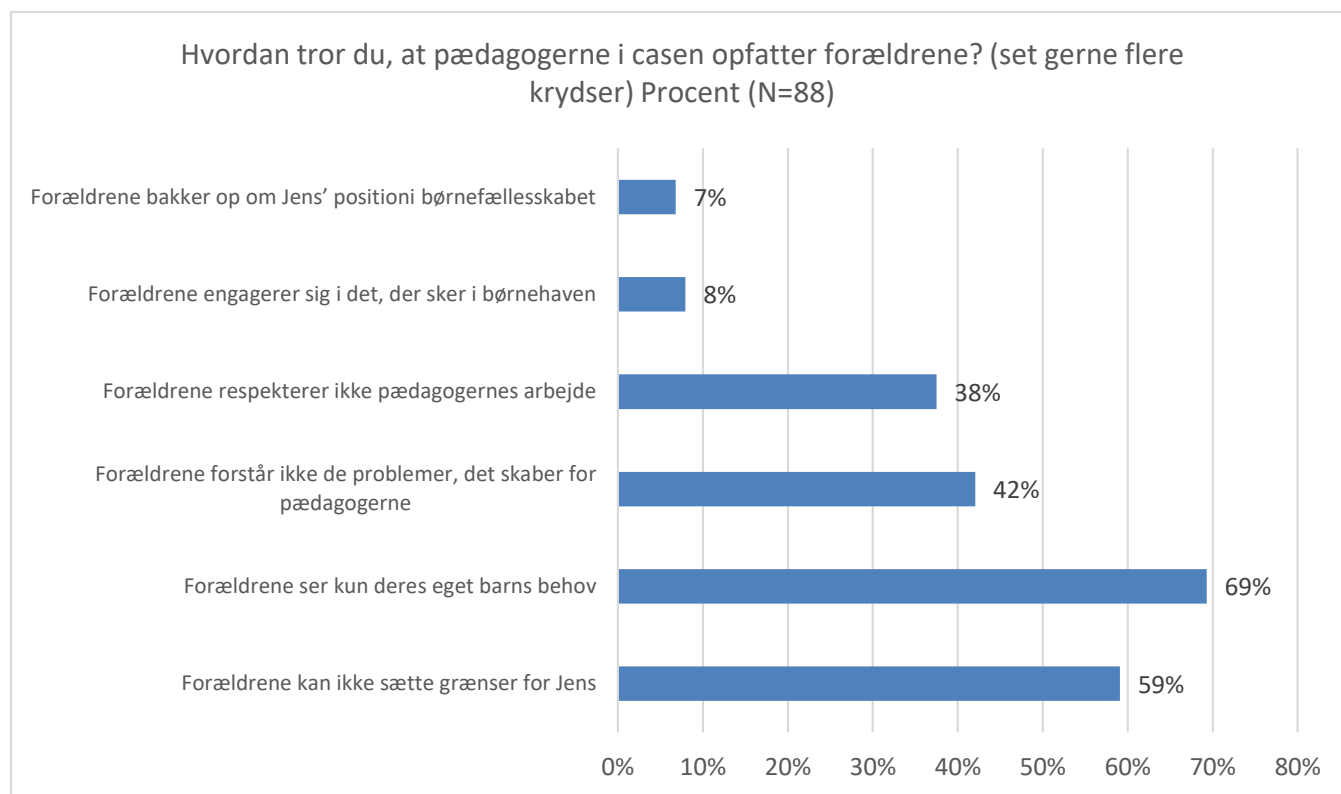
Casen, som vi bad det pædagogiske personale tage stilling i survey'et stammer fra vores gruppeinterviews med pædagoger, hvor de fortalte om denne konkrete situation:

I børnehaven er der blevet købt nye perler, og børnene er i gang med at lave halskæder. Nogle af perlerne er formet som fodbolde, og alle børnene vil gerne bruge dem. En dreng, Jens, har samlet mange fodbold-perler sammen i en bunke, som han vil sætte på sin halskæde. Det viser sig, at der ikke er nok perler til alle børnene, så det pædagogiske personale beslutter, at hvert barn må sætte én fodbold på deres halskæde. Og Jens bliver bedt om at lægge perlerne tilbage i kassen og kun tage én. Jens bliver meget vred, og det pædagogiske personale forsøger at forklare ham vigtigheden af at dele. Det vil Jens ikke, og situationen ender i en konflikt, som det pædagogiske personale fortæller forældrene om, da de henter Jens. Det pædagogiske personale beder forældrene om at øve 'at dele' med Jens hjemme. Næste dag møder Jens i børnehaven med en halskæde

fylt med fodbold-perler i en endnu større version end dem, børnehaven havde indkøbt, og han viser stolt perlerne frem til sine venner.

Hovedparten af det pædagogiske personale svarer, at forældrene i casen ikke kan sætte grænser for deres barn (59%), og at forældrene kun ser deres eget barns behov (69%). Se figur 2.

Disse svarkategorier i spørgeskemaet er udviklet på baggrund af det pædagogiske personales diskussion af casen i gruppeinterviewene. I interviewene formulerede det pædagogiske personale indledningsvist en kritisk vurdering af forældrenes handlinger og deres bagvedliggende intentioner. Når det pædagogiske personale sammen udforsker, hvorfor forældrene mon handlede, som de gjorde, og hvad deres intentioner kunne være, nuanceres det pædagogiske personales forståelser. Det skete i gruppeinterviewet, når det pædagogiske personale spurgte hinanden mere konkret ind til detaljer om situationen og alternative forståelser af forældrenes intentioner. De diskuterede, om man fx kunne forstå forældrene som nogle, der forsøger at støtte op om det, der foregår i daginstitutionen - eksempelvis ved at købe ind til, at de kan lave de samme aktiviteter hjemme sammen med Jens. Dette står i kontrast til at forstå forældrene som nogle, der udelukkende ser deres eget barns behov, eller som forældre, der ikke kan sætte grænser. Nuancerne træder frem i interviewet, hvor det pædagogiske personale sammen reflekterer. I spørgeskemaet, hvor det pædagogiske personale ikke får den mulighed, indsnævres oplevelserne af forældrenes motiver

Figur 2

Kilde: Forældreforståelser i pædagogisk praksis. Survey.

til abstrakte kategoriseringer. Når der omvendt er tid til at reflektere, får det pædagogiske personale øje på, at en alternativ forståelse af forældrene kunne være, at de forsøger at koble sig til barnets interesser i børnehaven og støtte op om barnets deltagelsesmuligheder i børnegruppen. Den konkrete udforskning giver altså her mulighed for at forstå forældrene på mere nuancerede måder, som åbner for nye måder at møde forældre på i samarbejdet.

Når vi i interviews og spørgeskema spørger til 'samarbejde', er det en pointe, at samarbejde altid er konkret og knytter sig til dét, der samarbejdes om. Det ser vi nærmere på i den følgende analyse.

Det følsomme samarbejde

På tværs af gruppeinterviewene fortæller det pædagogiske personale om svært samarbejde, når der opstår bekymring for et barn. Det pædagogiske personale i én af interviewgrupperne fortæller eksempelvis, at det kan være: "... svært at balancere forældres ønsker om at man på den ene side ser deres barn, og at man samtidig ikke må påtale, hvis man ser noget hos barnet, der er problematisk eller bekymrende". Dette citat peger på, at det pædagogiske personale oplever forældrene som nogle, der ønsker at deres barn bliver set og efterspørger positive historier

fra hverdagslivet i daginstitutionen. Citatet kan ses som udtryk for en fælles erfaring, som alle deltagerne beskrev på lidt varierende måder. Dette ser vi også i andre studier, hvor forældrenes perspektiver på forældresamarbejde er i fokus (fx Mendez, 2010; Bach et al., 2020). Når det pædagogiske personale registrerer bekymringer omkring barnet, der relaterer sig til barnets udvikling eller trivsel, oplever det pædagogiske personale, at forældrene reagerer meget stærkt og at "en fjer let bliver til fem høns", som en pædagog formulerer det i et andet gruppeinterview. Hvis bekymringen er så stor, at der er brug for at søge faglig rådgivning i forhold til den pædagogiske strategi, så vanskeliggøres samarbejdet med forældrene ofte yderligere. En pædagog fortæller for eksempel: at "... hvis man skal søge ressourcepædagog – der er nogle forældre, der simpelthen går baglæns – forældre der føler og tror, at deres barn er stemplet resten af livet." Forældrene opleves i sådan en situation som nogle, der er svære at tale med, fordi forældrene forstørre tingene, og det pædagogiske personale oplever, at det kan være svært at bringe selv mindre problemer frem i samarbejdet, uden at forældrene bliver ude af sig selv af bekymring.

For eksempel fortæller en pædagog, at: "... det er sådan et følsomt arbejde fordi, det er så subjektivt for dem. Og det er deres barn og det er

Abstrakte forældre kategorier opløses, når det pædagogiske personale får mulighed for sammen at udforske mere nuancerede forståelser af forældre

deres guld. Hvor selvfølgelig ved vi også godt det, men vi kan også godt se det med sådan lidt objektive briller, og så har vi også en hel gruppe, vi skal tænke på ikke. Og ikke kun deres barn."

Her tales forældre frem, som 'subjektive', og at den følelsesmæssige tilknytning til deres barn hindrer, at de kan se 'udover deres eget barn'. Hvis vi skal forstå det, er der hjælp at hente hos Faber og Jørgensen (2023), som skriver, at "... forældrenes valg præsenteres som et kritisk valg, der kan give indtryk af, at enkelte, isolerede omstændigheder kan have en determinerende indvirkning på barnets helbred og fremtidige livsmuligheder" (p. 29). Faber og Jørgensen peger på, at forældre allerede i sundhedsplejen mødes med det, de kalder et 'risikovokabularium', hvor forældre hele tiden gøres opmærksom på alt det, der kan gå galt i barnets udvikling. Dette kan være en forklaring på, at det pædagogiske personale oplever, at forældrene 'farer op i en spids' over det, det pædagogiske personale oplever som småting.

Det pædagogiske personale taler også om, hvordan de håndterer mødet med bekymrede forældre. For eksempel fortæller en pædagog, at hun har taget kontakt til en forælder i weekenden og brugt tid på at forklare og nuancere den besked, hun havde givet forælderen om fredagen på vej ud af døren. "Der skulle laves et stort mor-arbejde", fortæller pædagogen i gruppeinterviewet. I et andet interview forklarer en pædagog, at de mange bekymringer og besværet med at berolige forældre, også skyldes en "mor-barn symbiose".

Disse eksempler viser, at det pædagogiske personale trækker på et fortolkningsrepertoire, hvor moren forstås som særligt tæt knyttet til og betydningsfuld for barnet. Dette ser vi også i andre interviews, hvor

det pædagogiske personale fortæller om konkrete situationer, hvor de har foretrukket at samarbejde med fædre frem for mødre, fordi det pædagogiske personale anser fædre for mindre følsomme. Denne forståelse er især tydelig, når pædagoger fortæller om situationer, hvor de skal overbringe forældre beskeder, der kan vække bekymring. Det pædagogiske personale nævner for eksempel, at mødre ofte opleves som "for følelsesmæssigt involveret", og at det derfor kan være bedre at samarbejde med fædre, fordi de opleves som "hårdere". Denne forskel i, hvem det pædagogiske personale foretrækker at samarbejde med, tales kun frem, når samarbejdet omhandler bekymring for barnet. Når vi i gruppeinterviewene spørger til samarbejde mere generelt, så svarer det pædagogiske personale, at de lige så gerne samarbejder med fædre som med mødre, og at de lige så ofte ringer til fædre ved for eksempel sygdom eller bekymringer. Dette stemmer ikke helt overens med svarene i spørgeskemaet, når vi spørger det pædagogiske personale om, hvem de konkret har samarbejdet med i løbet af den seneste uge. Her svarer 94 %, at det var moren, mens 61 % angiver at det var faren¹. Det vil sige, at det næsten altid er moren, og at det ofte er faren, der samarbejdes med.

Konklusion

I artiklen har vi vist, at pædagoger, når de spørges til deres konkrete erfaringer med forældresamarbejde, svarer, at de oplever flertallet af forældre som imødekommende og engagerede. Når samarbejde med forældre alligevel kan opleves som vanskeligt knytter det sig i særlig grad til indholdet i samarbejdet; nemlig når der opstår bekymring for

¹ Det pædagogiske personale kunne sætte kryds i mere end ét svar og derfor giver summen af de to svar mere end 100%.

børn (Juhl, 2021). I sådanne situationer taler det pædagogiske personale om forældres følsomhed som en forhindring for samarbejdet. I fortællingerne om disse udfordringer trækker det pædagogiske personale på fortolkningsrepertoires, hvor forældre omtales som 'usikre' eller 'for følsomme'. I den forbindelse er det i særlig grad mødres følsomhed, som trækkes frem. Det sker på sammensatte måder. På den ene side, ses følsomheden som positiv og helt afgørende for børns udvikling. Samtidig ses mødres følsomhed også som en forhindring for, at det pædagogiske personale kan samarbejde med dem om bekymringer, fordi mødrene 'forstørre' problemer og bliver for 'overfølsomme'. Her fortæller det pædagogiske personale, at de ofte hellere vil samarbejde med fædre.

De spørgsmål, vi har stillet interviewdeltagerne, samt de cases, vi bad dem diskutere, repræsenterer dilemmaer i forældresamarbejdet, som er almene i den forstand, at de er udviklet på baggrund af tidligere forskningsresultater (både vores egen og andres). Undersøgelsens analyser er ikke repræsentative, men ved både at undersøge problemstillingen kvalitativt og kvantitativt, har vi fået mulighed for at udforske systematikken i variationen af vores fund blandt en større gruppe af pædagogisk personale end vi havde mulighed for med interviewmetoden.

Afslutningsvis vil vi pege på tre opmærksomhedspunkter, vi ser som centrale for pædagogisk personale. For det første, er det vigtigt at være opmærksom på det fortolkningsrepertoire, der udpeger mødre som styret af deres følelser. Denne følsomhed diskvalificerer mødre som 'fornuftige' samarbejdspartnere i situationer, hvor der er bekymring for børn. Dette kunne være relevant at undersøge i en bredere population. Det andet opmærksomhedspunkt er potentialet i, at det pædagogiske personale får mulighed for sammen at reflektere over og 'gå rundt om' situationen for at få øje på nye sider af forældrenes situation, fordi det særligt i interviewene bliver tydeligt, at abstrakte forældrekategorier opløses, når det pædagogiske personale får mulighed for sammen at udforske mere nuancerede forståelser af forældre. Det så vi eksempelvis i forhold til casen, hvor det pædagogiske personale talte sig frem til nye perspektiver på forældres motiver i en situation, hvor de indledningsvist kategoriserede forældrene som nogle, der kun så deres eget barn. Et tredje og sidste opmærksomhedspunkt er, at det pædagogiske personale i de uformelle situationer som eksempelvis hente-situationen har mulighed for at tale med og dermed få konkret kendskab til forældre. Det er vigtigt, fordi det muliggør bevægelsen fra, at det pædagogiske personale møder forældre som 'kategorier' til konkrete mennesker med komplekse begrundelser.

Litteratur

- Akselvoll, M. (2022). *Det grænseløse forældreskab*. København: Dansk Psykologisk Forlag.
- Bach, D., Westerling, A., Dannesboe, K. I., Ellegaard, T., Kjær, B., & Kryger, N. (2020). *Parate børn: forestillinger og praksis i mødet mellem familie og daginstitution*. Frydenlund Academic. Velfærd, professioner og hverdagsliv under forandring
- Bleses, D., Højen, A., Andersen, M. K., Dybdal, L. & Sehested, K. (2015). Rapport om SPELL og Fart på sproget. Undersøgelser af effekten af to sprogindsatser. Center for Child Language e-prints, no. 17.
- Bryman, A. (1988). *Quantity and quality in social research*. London: Routledge.
- Dannesboe, K. I., Westerling, A., & Juhl, P. (2021). Making space for 'learning': appropriating new learning agendas in early childhood education and care. *Journal of Education Policy*.
- Ejrnæs, M. & Monrad, M. (2012). Vignetmetoden. Sociologisk metode og redskab til faglig udvikling. København: Akademisk forlag.
- Ejrnæs, M. (2006). Faglighed og tværfaglighed. Vilkaerne for samarbejdet mellem pædagoger, sundhedsplejersker, lærere og socialrådgivere. København: Akademisk forlag.
- Faber, S. T., & Jørgensen, A. H. (2023). "Graviditeten er formentlig den mest betydningsfulde periode i barnets liv": Om almengørelsen samt intensiveringen af det tidlige forebyggende arbejde og nye former for ansvarliggørelse af forældre. *Dansk Pædagogisk Tidsskrift*, (4), 29-43.
- Gulbrandsen, L. M., Seim, S., & Østensjø, S. (2014). Teoretiske perspektiver og begreper. In L. M. Gulbrandsen (Ed.), *Barns deltakelse i hverdagsliv og profesjonell praksis – en utforskende tilnærming*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Hays, S. (1996). *The cultural contradictions of motherhood*. Yale University Press.
- Hein, N. (2009). Forældrepositioner i elevmobning – afmagtsproduktion i skole/hjem-samarbejde. I Kofoed, J. & Søndergaard, D. M. (Red.). *Mobning: Sociale processer på afveje*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Juhl, P. (2024). Obligatorisk læringstilbud: Problemforståelser og forældreperspektiver. *Barn*, 42(2), 4-18.
- Juhl, P., Westerling, A., & Dannesboe, K. I. (2023). "Hun er jo mit barn, men det er deres sted": – Hverdagslivets grænsedragninger mellem forældre og pædagoger. *Barn*, 41(1), 38-53.
- Juhl, P. (2021). Tillid i forældresamarbejdet i kontrollens skygge. *Dansk Pædagogisk Tidsskrift*, 1, 72-86.
- Lee, E. (2014). Experts and parenting culture. In E. Lee, J. Bristow, C. Faircloth & J. Macvarish (Eds.). *Parenting Culture Studies*. New York: Palgrave Macmillan, p. 1-24.
- Ministeriet for Børn, Ligestilling, Integration og Sociale forhold (MBLIS) (2015). *En god start på livet for alle*.
- Mendez, J. L. (2010). How can parents get involved in preschool? Barriers and engagement in education by ethnic minority parents of children attending Head Start. *Cultural Diversity and Ethnic Minority Psychology*, 16(1), 26–36.
- Rådet for børns læring (2017): *Beretning fra formandskabet*.
- Schmidt, L. S. K. (2017). *Pædagogers samfundsmæssige roller i forældre-samarbejde*, rapport. Professionshøjskolen Absalon.
- Wetherell, M., & Edley, N. (2014). A discursive psychological framework for analyzing men and masculinities. *Psychology of Men & Masculinity*, 15(4), 355–364.
- Westerling, A., & Juhl, P. (2021). Collaborative instrumentalization of family life: How new learning agendas disrupt care chains in the Danish welfare state. *Nordic Psychology*, 73(2), 136-152.

Forskning i Pædagogers Profession og Uddannelse publicerer forskningsbaserede artikler, som tematiserer, udforsker og nuancerer forståelser af pædagogers profession, arbejdsfelter og uddannelse. Tidsskriftet bidrager til, at pædagogik som videnskabelig disciplin samt andre videnskabelige discipliner gør sig gældende i undersøgelse, udforskning og udvikling af pædagogik som praksis, disciplin og profession. Tidsskriftet vil derigennem skabe orienteringsmuligheder samt kvalificere faglig udvikling og demokratiske drøftelser i og om feltet.

Tidsskriftets artikler er alle fagfællebedømte og omhandler pædagogik og pædagogiske spørgsmål i mange variationer. I artiklerne tematiseres såvel grundlæggende, almene pædagogiske forhold, udfordringer og problematikker, der historisk og aktuelt hører til pædagogikken, som forhold, der relaterer sig til pædagogers profession, praksis og uddannelse, der trænger til at blive belyst, forstået og behandlet.

Forskning i pædagogers profession og uddannelse sigter efter at fremme levende og kritiske undersøgelser og dialoger om pædagogik, pædagogisk arbejde og uddannelse af pædagoger. Tidsskriftet repræsenterer dermed en tradition, hvor man anser pædagogik og pædagogisk arbejde som et anliggende af stor betydning for samfundet. Tidsskriftet henvender sig til forskere, undervisere og studerende ved de pædagogiske uddannelser på professionshøjskoler og universiteter samt til aftagere og pædagogiske praktikere.

Tidsskriftet er indekseret i DOAJ. Retningslinjer til forfattere findes her:
<https://tidsskrift.dk/index.php/FPPU/about/submissions#authorGuidelines>

Indholdsfortegnelse

Pædagogik og omsorg	1
<i>Redaktionelt forord</i>	
Omsorgspraksis i skyggerne.....	4
– upåagtet pædagogisk arbejde med børn og familier i udsathed-problematikker	
<i>Cristina Munck & Anja Marschall</i>	
Pædagogisk tilstedevær i børnehaven	13
– omsorg for det enkelte barn og børnegruppen	
<i>Nina Kramp, Jonas Winther & Line Hillersdal</i>	
Behov i motsättning och förhandlingd	21
– hur fritidshemslärare och barn gör omsorg i fritidshemmet	
<i>Nils Vallberg, Helene Elvstrand & Camilla Forsberg</i>	
Et vuggestuepædagogisk samarbejde i skoven	29
– om rummelig langsomhed, etisk sanselighed og gensidig omsorg	
<i>Niklas Alexander Chimirri, Cathrine Falk, Sanne Thyrgaard & Mette Vinter-Hansen</i>	
Forældreforståelser i pædagogisk praksis	38
– om forældresamarbejde i daginstitutioner	
<i>Allan Westerling & Pernille Juhl</i>	